

St. 4.
STOCKHOLMS HÖGSKOLAS
JURIDISKA BIBLIOTEK

KOMMENTAR

TILL

STRAFFLAGEN KAP. 7

AV

D:R NILS STJERNBERG

PROFESSOR VID STOCKHOLMS HÖGSKOLA

586/32

UPPSALA & STOCKHOLM
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.
(I DISTRIBUTION)

UPPSALA 1926

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

26209

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

F Ö R O R D.

Till sin allmänna plan ansluter sig ifrågavarande framställning till de tidigare av undertecknad utgivna kommentarerna till särskilda kapitel av strafflagens speciella del. I sådant hänseende kan här hänvisas till vad jag yttrat i förordet till min kommentar över strafflagen kap. 17—18.

På en punkt har emellertid i förevarande framställning en avvikelse skett, i det att de historiska inledningarna gjorts mera omfattande än som strängt taget för analysen av gällande rätt varit nödigt. Anledningen därtill har varit, att religionsbrotten i viss mån intaga en särställning inom strafflagstiftningen. Ehuru bestämmelserna därom i nutiden i nästan alla länder bliva relativt sällan tillämpade, representera de dock ett rättsområde, inom vilket brottningen mellan de båda kulturprinciper, som ständigt kämpat om väldet i människans historiska utveckling — auktoritet och frihet — skarpast kommer till synes. Och vad som i detta hänseende gäller om nutiden, gäller än mera om det förgångna. Att lösgöra den positiva framställningen av dessa brott från blicken tillbaka, vore därför ägnat att icke blott i stor utsträckning beröva densamma det intresse, som rätteligen borde tillkomma den, utan även att vända blicken bort från företeelser inom rättslivet, som äro av stor betydelse för förståendet av gångna tiders politiska, sociala och allmänt kulturella utveckling, och vilka eljes lätte-

ligen löpa fara att icke bliva tillräckligt beaktade av samhällsforskarna inom nämnda områden.

Mänsklighetens hittillsvarande öden visa, att en rörelse, som ansett sig vara bärare av för hela mänsklighetens välfärd avgörande *real*a värden, därest den kommit i besittning av politisk makt, icke tvekat att med yttre makt tillbakaslå dem som angripit dessa värden, och därvid icke ens ryggat tillbaka för att taga de enskildas liv. De tider, då den inbördes hänsynsfullheten suttit i högsätet, representera antingen (i regel kortvariga) jämviktslägen, där skilda, till omfattning och styrka någorlunda jämbördiga tidsrörelser stått mot varandra, såsom t. ex. förhållandet var i det romerska riket under de två generationer, som följde närmast efter kejsar Konstantins toleransedikt av år 312. Eller ock tillhöra de epoker, då i större eller mindre grad tron på dylika överindividuella livsvärden förflyktigats, samt någon högre värderingsnorm för vad som är eftersträfvansvärt än de enskilda individernas egna mångskiftande önsknings- och strävanden icke erkännas. Kejsar Tiberii i traditionen bevarade ord: »*Deorum iniuria, diis curia*» och den store Fredriks ord om rätt för en var »att bliva salig på sin façon» bära båda till oss fläkten av en dylik anda. Från renässansens dagar är intet lika berömt slagord bevarat, ehuru de ingalunda saknas.

Till dylika tidsepoker träda de förstnämnda i skarpaste motsättning. Kulturidealet är där istället »*conformity*»: alla människosjäalars inriktande medelst statsmaktens bistånd på likartade föreställningsinnehåll och likartade värderingar. Det gäller lika mycket om nutidens bolsjevikiska ortodoxi som den katolska världskyrkans eller 1600-talets protestantiska. Ett av de mest genomtänkta och fullgångna legislativa systemen för en dylik andlig konformitets genomförande och upprätthållande inom ett kulturfolk representerar den lutherska ortodoxiens Sverige. Det är ock ägnat att tilldraga sig sär-

skild uppmärksamhet och intresse i en tid, då nya konformitetssträvanden — ehuru med ett helt annat idéinnehåll — framträtt på den historiska skådebanan.

Man har i allmänhet velat göra gällande, att detta system kännetecknats av en relativt ringa brutalitet i fråga om människolivs utplånande vid sin strävan att åstadkomma en dylik konformitet. Denna uppfattning måste säkerligen till en viss grad revideras. Inkquisitionens autodaféer i det södra Europa ha en viss motsvarighet i den lutherska ortodoxiens reception av den mosaiska rättens dödsstraff. Även dessa ålades och utkrävdes för att till det yttersta hävda den härskande religionsuppfattningens absoluta giltighet. Och ingenstädes skedde denna reception grundligare än här. Konung Erik XIV:s Patent om högmålssaker, varigenom ett flertal i den mosaiska rätten med dödsstraff belagda brott, vilka av den katolska kyrkan vanligen beivrats blott genom kyrkliga penitenser och i världslig lag på sin höjd varit belagda med vissa förmögenhetsstraff eller skamstraff, nu såsom högmålsbrott förklarades ovägerligen böra medföra dödsstraff, samt Karl IX:s företal till den år 1608 från trycket utgivna landslagen, varigenom samtliga i den mosaiska lagen givna dylika stadganden utan vidare förklarades för svenska domare förbindande, inledde denna utveckling, som sedan kulminerade under senare delen av 1600-talet och innebar en av religiösa grunder genomförd brutalisering av den svenska straffrätten, vartill utanför den lutherska ortodoxiens länder svårligen finnes något motstycke. Sin höjdpunkt nådde denna riktning, då den även lyckades genomföra grundsatsen, att ej ens benådning kunde äga rum från dessa i »Guds lag» bestämda straff, ännu hävdad i ett beslut av Karl XII:s förmyndareregering år 1699. För sådana brott som blasfemi, horsbrott, blodskam m. fl. ha i religionens namn många huvuden fallit i detta land.

En jämförelse med utvecklingen i England är i förevarande hänseende synnerligen upplysande. I sitt berömda verk om

dödsstraffet uttalar OLIVECRONA (s. 14), att vi i vårt land icke bevittnat »ett sådant oerhört slösande med människoliv, icke sådana avrättningar i stor skala, som kunna jämföras med de avrättningar, vilka — — i England ägde rum ända till slutet av 18:e seklet». Vad beträffar uttrycket: »avrättningar i stor skala», måste emellertid skälig hänsyn tagas till olikheten i folkmängd. Och för tiden efter 1750 utvisar visserligen den svenska Tabell-commissionens handlingar, vars uppgifter dock äro erkänt ofullständiga, att efter nämnda tidpunkt i fråga om andra brott än mord, barnamord och tidelag dödsstraff mera sällan hos oss exekverats. Men även för Englands del intygar en kännare som STEPHEN¹ att vid nämnda tid »i praktiken dödsstraff utkrävdes endast i en liten procent av de fall, då dödsdomar blivit fällda». I grunden torde ock olikheten inskränka sig därtill, att man i England vid denna tid behandlade vissa egendoms- och oredlighetsbrott strängare än i andra länder, en olikhet, som alltjämt utmärker engelsk rätt.

Och *före* nyssnämnda tidpunkt ha vi knappast något statistiskt material för frågans bedömande. Så mycket viktigare är då att i förevarande avseende till jämförelse observera följande data ur engelskt rättsliv. I England kvarstodo visserligen — i motsats till vad förhållandet var i Sverige — de medeltida bestraffningsreglerna för kätteri i huvudsak oförändrade även efter reformationen. Även under protestantisk regim ledo där sammanlagt 6 personer kättaredöden på bålet. De sista av dessa exekutioner ägde emellertid rum år 1612; och hela detta system av rättsregler upphävdes slutligen även formellt genom en parlamentsakt av år 1677. Men i England inträdde ingalunda såsom i Sverige någon reception av den mosaiska rättens dödsstraff i den världsliga lagstiftningen. Under den kortvariga puritanska revolutionen blev väl genom en parlamentsakt av 1648 dödsstraff infört för blasphem, men denna lagstiftning föll samman med revolutio-

¹ *A history of the criminal law of England*, London 1883, D. I s. 471.

nen. I övrigt förblevo de ovannämnda, i Sverige såsom högmålsbrott betecknade gärningarna alltjämt i princip allenast föremål för de andliga domstolarnas bestraffningsmyndighet och kunde av dessa allenast beläggas med kyrkliga penitenser (därunder tidvis inbegripet även avsevärda bötesstraff), därvid såsom yttersta tvångsmedel för dessas genomförande kunde vid de världsliga domstolarna påkallas ett ådömande av fängelsestraff, för vilket slutligen bestämdes en maximigräns av 6 månader.

Något dödsstraff för blasphemi blev sålunda i England — fränsett ovannämnda kortvariga episod — aldrig upptaget i den världsliga lagstiftningen. Allt vad i sådant avseende förefanns i den världsliga lagstiftningen var i huvudsak ett i en parlamentsakt av år 1547 införd straff av böter eller fängelse för smädande av sakramenten, samt en följande år införd straffbestämmelse för vissa angrepp å statskyrkans be-
kännelseskriter, som dock icke innefattade dödsstraff; varjämte efter restaurationen år 1660 i kraft av sedvanerätt såsom förseelse (*misdemeanor*) bestraffades vissa angrepp på den inom riket härskande religionens grundvalar. Man jämföre förhållandena i Sverige, varest dödsstraff för blasphemi kvarstod i lagen ända till år 1864, och dödsstraff för detta brott bevisligen exekverades ännu i början av 1700-talet.

Av övriga härovan nämnda brott var väl tidelagsbrottet, i England liksom i Sverige, redan under medeltiden ansett såsom en synnerligen svår förbrytelse och blev genom en parlamentsakt av 1533 belagt med dödsstraff. Och dödsstraffet för detta brott kvarstod i lagen ungefär lika länge som i Sverige, eller till år 1861. Men blodskamsbrotten forto att vara föremål för allenast kyrklig bestraffning, ända tills i våra dagar, år 1918, straff för de grövsta arterna därav upptagits i den världsliga lagstiftningen. Och horsbrotten hemfölo alltjämt uteslutande under kyrklig bestraffningsmyndighet, vilken numera sedan länge upphört att därmed taga någon befattning.

»Det finnes i denna dag», yttrar STEPHEN år 1883 i sitt ovan nämnda arbete (D. I s. 428—9), »icke något laga skäl, varför icke vilken kyrklig domstol som helst i England skulle kunna döma en person för horsbrott eller lägersmål och därför ålägga honom penitens, vilken han vore skyldig att underkasta sig vid äventyr av sex månaders fängelse. Men utan tvivel: den första processen av detta slag skulle ock bliva den sista.» Man jämföre nu härmed den omfattning, i vilken dödsstraffen för horsbrott exekverades i Sverige under 1600-talet och ett gott stycke in på 1700-talet¹, intill dess efter tillkomsten av 1734 års lag exekutionen av dessa straff väsentligen inskränktes, och K. F. ²⁰/₁ 1779 ur lagen helt borttog dödsstraffet för detta brott. Vad åter dödsstraffet för blodskam i de av mosaiska lagen förbjudna led beträffar, kvarstod detta i svensk lag ända till år 1864; och det kan knappast vara föremål för tvivel, att de härför ådömda dödsstraffen under 1600-talet och början av 1700-talet även noggrant exekverades. Tabell-commissionens uppgifter, vilka sammanställts av OLIVECRONA i hans ovannämnda arbete, och som icke upptaga något fall av exekution för horsbrott efter år 1750, upptaga för åren 1750—1778 60 exekutioner för blodskamsbrott. Först efter tillkomsten av K. F. ²⁰/₁ 1779 synes benådning från dödsstraffet vid dylika brott blivit regel.

För en värdesättning av kulturepoker med dylika konformitetsideal kan emellertid graden av brutalitet i yttre makmedels användande ingalunda ensamt vara avgörande. Avgörande är ock redan till en viss grad i vad mån man verkligen lyckats nå fram till målets förverkligande. Vad som i ena fallet ter sig såsom mer eller mindre meningslöst barbari, framstår i andra fallet såsom en målmedveten, ehuru tvångs-

¹ Den berömde franske resenären DE LA MOTRAYE, som vistades i Sverige åren 1715—20 och därvid själv åsett en dylik exekution för dubbelt hor av en man och en kvinna, anmärker därom, att detta brott tillhör de fall »som landets lagar icke förlåta»; se hans på svenska i urval utgivna: *Resor 1711—25*, Stockholm 1918, s. 294—5.

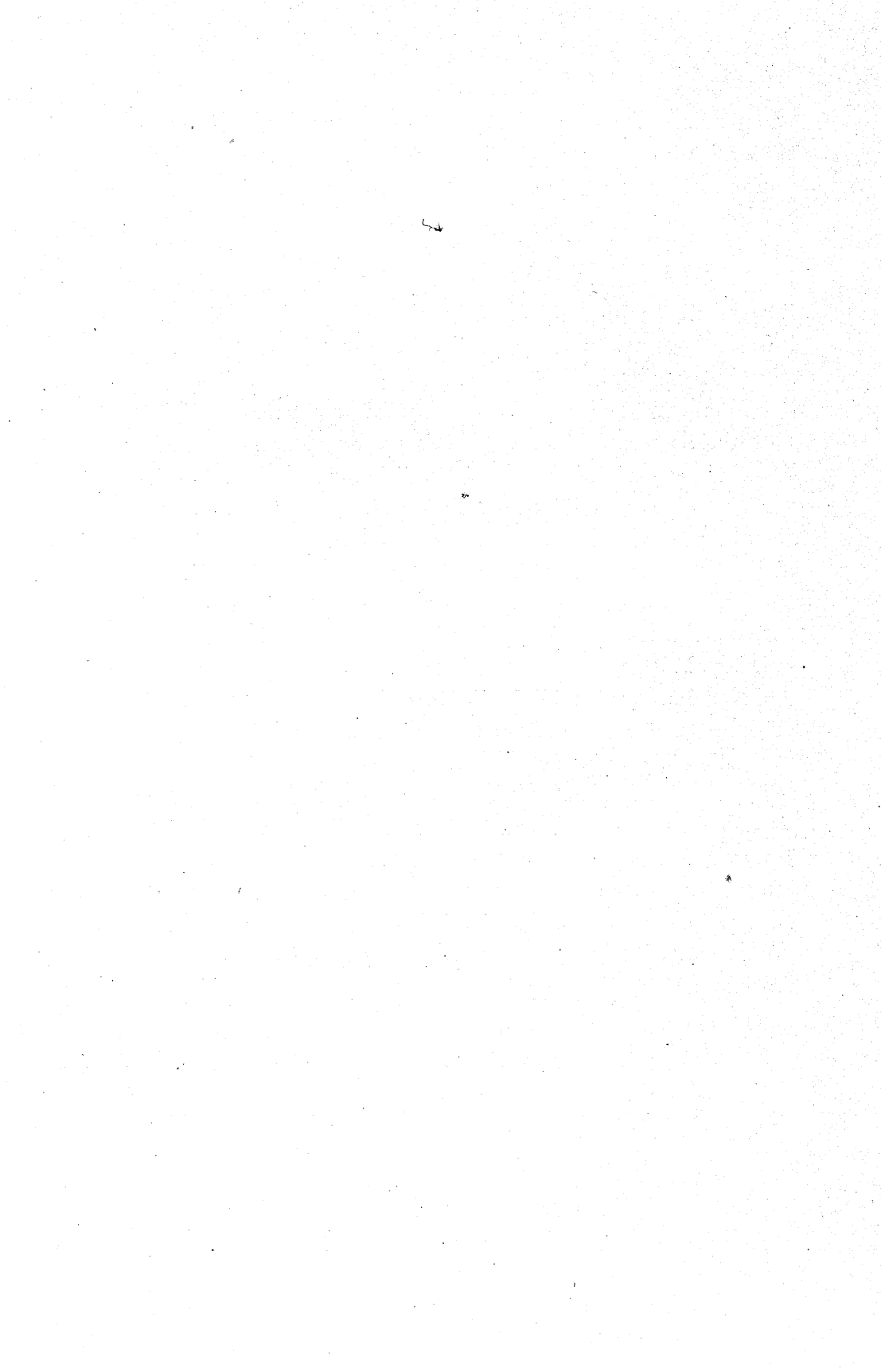
vis genomförd kulturpolitik. Ur denna synpunkt tillfredsställer 1600-talets Sverige mycket höga anspråk. Den andliga konformiteten, vars uppnående i bolsjevikernas Ryssland ännu måste te sig såsom en ganska hopplös uppgift, den blev i 1600-talets Sverige i eminent grad förverkligad. Med rätta kunde det i 1663 års Religionsplakat förkunnas, »att få äro ibland kristenhetens församlingar omkring och uti andra kristna Regementen, som härtill jämförde, kunna sig av en slik Guds nådegåva berömma».

Men avgörande är än mera vilka uppgifter ett dylikt kulturideals genomförande historiskt sett tjänat. Den andliga konformiteten i den protestantiska ortodoxiens Sverige var på en gång en följd av och en betingelse för den svenska statsmaktens enorma kraftutveckling under denna epok i vår historia och uppfattades även av samtiden på detta sätt. På en värdesättning av de uppgifter, denna kraftutveckling tjänat, beror därför ock i sista hand nutidens värdering av denna kulturepok.

Det har syntts nödigt att förutskicka dessa allmänna anmärkningar för att vinna den erforderliga historiska bakgrunden till förståendet av den svenska rättsutvecklingen inom religionsbrottens område. De i den följande framställningen citerade äldre författningarna återfinnas, i den mån de icke äro tillgängliga genom de allmänt kända samlingsverken av MODÉE, FLINTBERG, SCHMEDEMAN samt STIERNMAN: *Alla riksdagars och mötens beslut*, i regel hos STIERNMAN: *Samling af stadgar, bref och förordningar angående religionen*, Stockholm 1744.

Stockholm i maj 1926.

Författaren.

7 kap.

Om religionsbrott.

Detta kapitel har sedan strafflagens tillkomst undergått ändring i följande avseenden:

1) Genom lag ²⁸/₁₀ 1887 inskränktes det straffbara området i §§ 1 och 2, samt lindrades straffbestämmelserna i § 1.

2) Genom lag ³⁰/₅ 1919 borttogs, i samband med tillkomsten av särskild lag om begränsning av tiden för idkande av handel och viss annan rörelse, den i slutet av § 3 förut befintliga straffbestämmelsen för öppenhållande å sabbatstid av »kramlåda eller annan dylik bod».

Kapitlet avhandlar under den gemensamma rubriken »Religionsbrott» två olika grupper av brott: religionsbrotten i egentlig mening samt sabbatsbrotten. En närstående brottsgrupp, som såväl inom doktrinen som i gällande strafflagar ofta hänföres till religionsbrotten i vidsträckt mening, nämligen störande av gudstjänst, behandlas i vår lag i enlighet med gammalgermansk uppfattning såsom fridsbrott, och avhandlas såsom s. k. religionsfridsbrott i Str. L. 11: 1—3.

De i de båda första §§ behandlade brotten utgöra den nutida motsvarigheten till det brott, som fordom kallades *gudsförmädelse* eller *blasphemi*, och vilket bestraffades såsom ett angrepp på det högsta väsendet (*crimen laesae majestatis divinae*). Detta brott var därför ock belagt med synnerligen stränga straff, vanligen dödsstraff. Sitt historiska ursprung har denna

uppfattning i den monoteistiska judendomens efter exilen fullt utbildade teokrati. I den under exilen tillkomna s. k. helighetslagen fanns sålunda uttryckligen stadgat dödsstraff för den som »hädar Gud»; se 3:e Mose bok 24: 13 ff.¹ Sedan den kristna kyrkan blivit maktägande i det romerska riket, införlivades denna rättsgrundsats med den romerska rätten genom en förordning av kejsar Justinianus år 538.² Under den katolska världskyrkans tid blevo dessa gärningar, liksom vissa arter av sedlighetsbrott, mened m. m., vanligen blott föremål för de kyrkliga domstolarnes ingripanden och belades av dessa med kyrkliga penitenser, därvid den kyrkliga exkommunikationen (i dess båda former, det s. k. större och mindre bannet) fungerade såsom tvångsmedel för dessa penitensers fullgörande. Under inflytandet av den romerska rättens reception upptogs emellertid vid medeltidens slut straff för dessa brott ånyo i den världsliga lagstiftningen. Så skedde i Tyskland särskilt genom kejsar Karl V:s *Peinliche Gerichtsordnung* av år 1532 (Carolina), art. 106. Än mera blev så fallet efter reformationen, särskilt i den lutherska protestantismens länder. Därstädes betraktades nämligen snart rättsföreskrifterna i Gamla testamentet såsom en för alla folk och tider förbindande lag.

I Sverige blev sålunda först under protestantisk tid genom Erik XIV:s Patent om högmålssaker $\frac{1}{5}$ 1563 i den världsliga lagstiftningen straff stadgat för »Guds förhädelse och förachtelse». Under uttryckligt åberopande av att »Gud allsmäktig själv haver så befallt i sin heliga lag» föreskrevs där, att dödsstraff ovägerligen skulle följa å dylik gärning. Än vidsträcktare straffbestämmelser gävos i Religionsstadgan $\frac{25}{6}$ 1655, § 5, vilken i fråga om den, som »fördristade sig med ord eller gerningar att försmäda eller förtala Gud, hans heliga ord och

¹ Angående tillämpningen av detta stadgande, jfr Marcus ev. 14: 61 ff.

² *Corpus iuris*, Nov. n:o 77. I denna förordning påträffas även den motivering för receptionen av de i den mosaiska rätten stadgade dödsstraff, som därefter så gott som ordagrant går igen i svenska förordningar ända in på 1700-talet: »*Propter ejusmodi enim peccata et fames, et terrae motus, et pestes oriuntur*».

vår kristliga gudtjänst» stadgade, att han skulle »efter beskaffenheten av hans brott lida straff efter lag» eller »om ingen viss lag vore stadgad över ett slikt brott» saken lämnas till Konungens avgörande. Genom uttrycket »försmäda eller förtala» får anses framhållet, att under straffbudet hemföll icke allenast sådana gärningar, som voro i den yttre formen smädliga, utan jämväl varje annan gärning, som var ägnad att i andras ögon nedsätta föremålet i fråga.¹ Det straff som för dessa gärningar kom till användning, var än tungans utskärande, helt eller delvis², än livsstraff, än båda dessa straff i förening.³ Uttryckligen inskräptes dock även genom denna stadga, att den, »som övertygas, att hafva sig förgripit mot Gud med en grof blasphemia», skulle efter förutgången dom bli straffad till livet. Och denna regel bekräftades ytterligare genom K. St. 17/10 1687 om »eder och sabbatsbrott, p. 6, vilken föreskrev, att den som »grofveligen hädar och försmädar Gud» skulle »utan all nåd»⁴

¹ Samma uttryck förekommer redan i Gustaf II Adolfs konungaförsäkran 1611, p. 2.

² Se K. Res. 14/s 1662 uppå Svea Hovrätts förfrågan om några Criminalsaker, p. 5: Om en båtsman, »som haver försmädat och gruweligen svurit mot Herrans nattvard uti sitt fyllerij åtskillige gånger», resolveras: »Mitigeres Hof-Rättens Domb, och skäres ett stycke av hans tunga» (SCHMEDEMAN s. 319). — Så väl introduktionen av nämnda straff i svensk rättspraxis som hela stadgandets avfattning ger vid handen, att det tillkommit under inflytande av det ovannämnda stadgandet i Carolina. Därstädes straffbelades nämligen icke blott den »som hädar Guds allmakt, hans heliga moder, jungfru Maria» utan även den, »som tillmäter Gud något, som icke anstår honom eller med sina ord fränkänner honom det honom tillkommer». Straffet var där bestämt till straff »å kropp, liv eller lem», men dess fixerande skulle lämnas till högre myndighets avgörande.

³ Jfr. SJÖGREN: *Förarbetena till Sveriges lag II* ss. 99, 327. — Från år 1700 komma lindrigare straff till användning, såsom gatlopp eller fängelse vid vatten och bröd, detta särskilt om uttrycket icke till sin form var smädligt. Ännu år 1706 dömdes dock en person, som likvisst gjort sig skyldig till skymfliga uttalanden icke allenast om altarets sakrament, utan även om prästerna i gemen, »utan åtskilnad av Lutherske, Calviniske eller Catholske», att mista högra handen, få tungan med en krok utdragen och avskuren, samt därefter mista huvudet och å båle brännas; se om det sagda FLINTBERG V s. 7.

⁴ Detta uttryck avsåg att framhålla, att benådning från detta i den mosaiska lagen stadgade dödsstraff icke kunde äga rum.

straffas till lifvet». Beträffande förgripelser å gudstjänsten var emellertid i K. St. ²/₁₀ 1665 om eder och sabbatsbrott särskilt stadgat, att den som regelbundet uteblir från gudstjänst och därutöver denna sin synd »med förargeliga ord och försmädelser förfäktar», skulle först om han efter varning sig ej bättrade, straffas med vissa lindrigare straff; samt blott om det uppsåtliga allt framgent skedde, »straffas som för annan blasphem».

Enligt M. B. 1: 1 var straffet för en var, »som av uppsåt, med ord eller skrifter, lastar och smädar Gud, hans heliga ord och sakramenten», dödsstraff. Uttryckligen fastslogs sålunda nu i svensk lag detta straff även för förgripelser mot Guds ord och sakramenten. Men å andra sidan torde genom lagens beskrivning å gärningen, vid jämförelse med äldre författningar, få anses framhållet, att gärningen till sin yttre form skulle vara smädlig.¹ I annat fall förelåg på sin höjd ett

¹ Därom synas dock meningarna vid lagens tolkning ingalunda ha varit eniga. NEHRMAN: *Inledning till den svenska Jurisprudentiam criminalem*, 1756, säger väl uttryckligen (s. 106): »det svenska ordet försmädelse betecknar allra tydeligast själva brottet»; och ifråga om de »teoretiska ateisterna» framhåller han (s. 112), att deras uttalanden icke kunna anses såsom dylikt brott, såvida gärningen »ej har något smädande till följeslagare». Men å andra sidan bestämmer han blasphemiens begrepp (s. 106) så, att man »tillägger» föremålet »något försmädligt och förakteligt». Och s. 121 framhålles, att en föreskrivning till den onde »alltid innehåller försmädelse mot Gud», samt s. 135, att oblaternas missbrukande till botande av sjukdom »med skäl kan räknas till sacramentens smädande». NEHRMAN synes istället vilja uppnå en begränsning av blasphemiens begrepp genom att (s. 106—7) såsom något för densamma väsentligt uppställa kravet på att gärningen skett »av arghet», i motsättning till »obetänkt och av hastighet». För en sådan tydning av uttrycket »försmädelse» saknades icke alldeles hållpunkter i äldre stadganden. Sålunda heter det i Gustaf II Adolfs krigsartiklar ¹⁵/₇ 1621 p. 3: »äre hans ord utan försmädelse, och allenast av obetänksamhet och lättfärdighet härflutne — —». Härmed blir dock hans ståndpunkt icke klarare. Hans uppfattning av uttrycket »av arghet» är nämligen synnerligen svävande. Skall uttrycket »av arghet» blott avse, att vederbörande handlat med överläggning (= »stadgat råd» s. a. st.), är det ej gott att säga, huru man skulle kunna från blasphemistrafet undantaga de theoretiska ateisterna. Menas därmed åter, att gärningen skall ha företagits i avsikt att i andras ögon nedsätta föremålet i fråga (= »av illvilja» s. a. st.), är det icke lätt att förklara, huru de förutnämnda av NEHRMAN särskilt framhållna exemplen utan vidare kunna anses såsom blasphem. — Den äldre uppfattningen återfinnes fullt tydligt uttalad hos FLINTBERG V s. 3—4.

utspridande av villfarande lära, vilket brott i M. B. 1:4 var bestraffat med landsförvisning. Även i så måtto var ock uppfattningen i 1734 års lag humanare, att det nu generellt stadgades ett lägre straff, därest gärningen skett »obetänkt och av hastighet, och han ångrar sig». I sådant fall skulle förbrytelsen sonas med böter och offentlig avbön i församlingen. Slutligen var i M. B. 1:2 allenast ett lindrigt bötesstraff stadgat för ett blott »gäckeri» av gudatjänsten, Guds ord eller sakramenten, som skett »av lättsinnighet».¹ Det i 1734 års lag stadgade dödsstraffet torde dessutom ytterst sällan ha exekverats.² Det oaktat blev dock dess borttagande ur lagen icke ens föreslaget av regeringen vid tillkomsten av K. F. 20/1 1779. Det kvarstod i lagen till 1864.

Redan dessförinnan hade emellertid L. K. brutit med den ovannämnda uppfattningen av ifrågavarande brott. Upplýsingstidens lagverk hade nämligen på förevarande område åstadkommit en skarp brytning med den mosaiska rätten. Kejsar Josef II:s strafflag av 1787 (II, 61) hade föreskrivit, att gudsförmädaren skulle behandlas såsom vansinnig och inspärras på dårhus, »tills man blivit förvissad om hans bättring». Preussisches Allgemeines Landrecht av 1794 hade allenast upptagit ett lindrigt frihetsstraff för den som »durch öffentlich ausgestossene grobe Gotteslästerung zu einem gemeinen Ärgernisse Anlass giebt».³ Och i Feuerbach's bayerska strafflag av 1813 fanns överhuvud intet straff stadgat för gudsförmädelse. Enligt L. K:s uppfattning (mot. s. 42) borde ock ifrågavarande brott straffbeläggas allenast såsom en »kränkning av det borgerliga samhället genom religionskänslans sårande och vanhelgande av föremål för allmän dyrkan», vilken »snarare väcker avsky hos andra än förleder dem till irreligiositet». L. K. upptog av denna anledning dessa brott,

¹ Ang. innebörden av detta stadgande, se nedan s. 22, not 1.

² OLIVECRONA o. a. a. förtecknar ett kvalificerat fall från år 1770.

³ Zweiter Theil, zwanzigster Titel, §§ 217—8.

såsom innefattande ett slags religionsfridsbrott, jämte sabbatsbrottet, bland övriga fridsbrott. L. B. (mot. s. 7) bröt ej med denna grunduppfattning, men ansåg dock dessa brott »icke kunna, utan en viss oegentlighet, hänföras till vad man efter våra lagar hittills förstått med fridsbrott» samt upptog dem såsom en särskild brottsgrupp i ett särskilt kapitel närmast före fridsbrotten och närmast efter brotten mot offentlig myndighet.

I 1864 års S. L. framskymtar den äldre uppfattningen allenast däri, att brotten i fråga ställts främst i lagens speciella del. Men den uppfattning, enligt vilken dessa gärningar bestraffas, är emellertid även där en helt annan. I korthet kan den angivas så, att lagen bestraffar ifrågavarande gärningar ur samhällsintressets synpunkt såsom ägnade att undergräva den härskande religionens helgd inom folket, i det att de »innebära, ej allenast ett störande av annans religionsfrid, utan ock kunna verka till oordningar genom exempel, andras förförelse m. m.», såsom det heter i Jur. fak:s i Uppsala yttrande över L. K:s förslag, varest jämväl yrkande framställdes om dessa brotts upptagande »främst ibland statsbrotten».¹ Till samma uppfattning ansluter sig även Nya Lagberedningen i sitt d. ²¹/₁₂ 1885 avgivna förslag till ändringar i strafflagens 7 och 10 kap., då den därstädes angiver »det principiellt straffbara vid ifrågavarande brott» vara »den fara för slappande av den religiösa känslan inom samhället, som gärningen medför, och den förargelse, som hos andra väckes». Det är emellertid icke den kristna religionens helgd i alla dess historiskt framträdande former, som genom dessa straffbud ställas under straffskydd. Sådant skydd beredes densamma, på sätt nedan skall visas, endast så långt detta tillika tjänar den svenska statskyrkans intressen.

¹ Se L. K:s utl. över ink. anm. 1834 s. 22.

1 §.

Var som genom att häda Gud eller genom att lasta eller gäcka Guds heliga ord eller sakramenten åstadkommer allmän förargelse, straffes med fängelse i högst ett år eller böter. *Lag 28 okt. 1887.*

I L. K:s förslag hade denna §, i överensstämmelse med dess förut nämnda ståndpunkt, följande lydelse: »Störer någon religionsfrid, i ty att han uppsåtligen lastar eller gäckar Gud, dess heliga ord eller sakramenten; dömes till straffarbete — — —. Sker det av lättsinnighet, vare straffet fängelse eller böter till 200 Riksdaler». I L. B:s förslag lydde densamma: »Hvar som hädar Gud, eller lastar eller gäckar Guds heliga ord eller sakramenten; dömes — —. Sker det av obetänksamhet eller lättsinnighet, vare straffet — —». Frånsett straffbestämmelserna, upptogs sistnämnda formulering oförändrad i 1864 års strafflag. Den normala straffatituden var där straffarbete i högst 2 år; då de ovannämnda förmildrande omständigheterna förelågo, var straffet fängelse i högst 6 månader eller böter. Genom lagändringen ²⁸/₁₀ 1887 fick §:n sin nuvarande lydelse.

Gärningen, som här straffbelägges, beskrives i lagen med tvenne olika uttryck, dels att man »hädar» Gud, dels att man »lastar eller gäckar» Guds heliga ord och sakramenten. Ordet »häda» innehåller icke blott ett krav på att man givit uttryck åt en uppfattning angående föremålet i fråga, som är ägnad att i andras ögon nedsätta detsamma, utan även att detta uttryck, såsom särskilt framhålles i den förut (s. 3) nämnda K. St. ¹⁷/₁₀ 1687, innefattar ett »försmädande», d. v. s. att man givit uttryck åt denna uppfattning i en särskilt smädlig form. Även om sistnämnda begränsning av straffområdet icke stått fullt klar ens för M. B:s uttolkare¹, är det dock otvivelaktigt, att uttrycket »häda» åtminstone i

¹ Jfr ovan s. 4 not 1.

nutida svenskt lagspråk innefattar en dylik begränsning. Man kan i sådant hänseende särskilt åberopa 1809 års förslag till T. F. O.¹, § 3 p. 1, varest uttalas, att med »hädelse mot Gud» bör förstås »ett genom själva uttryckets grovhet och avskyvärda lydelse rysligt smädande av det högsta väsendet». En blott förnekelse av Guds existens eller de honom enligt den kristna religionens uppfattning tillkommande egenskaper är alltså, i motsättning till vad förhållandet var i äldre rätt², icke straffbar. Ett relik av den äldre uppfattningen förefinnes dock alltså i en straffbestämmelse i T. F. O. 3: 2 för bl. a. »förnekelse av Gud och ett liv efter detta», vilken emellertid numera får anses upphävd på sedvanerättslig väg.³

För ett närmare bestämmande av vari »grovheten och avskyvärdheten» i uttryckets form skall bestå erbjuda lagens förarbeten en ytterligare ledning. L. K. använde nämligen orden »lasta eller gäcka» även ifråga om förgripelse mot Gud, och L. B:s ersättande av dessa uttryck med uttrycket »häda» kan, med hänsyn till det ovan sagda, icke anses avse att giva stadgandet en annan innebörd, utan allenast att under detta äldre uttryck sammanfatta de båda senare nämnda alternativen: »lasta eller gäcka»⁴. Ordet »gäcka» innebär i detta sammanhang tydligen ett krav på, att man givit uttryck åt uppfattningen i fråga på ett förlöjligande sätt.⁵ Och ordet

¹ Tryckt hos HAGMAN: *Sveriges grundlagar*, Stockholm 1902, Bih. s. 16 ff.

² Jfr särskilt uttrycket: »försmädar eller förtalar» i den ovan (s. 2) nämnda Religionsstadgan ²⁵/₆ 1655.

³ Att i detta stadgande icke förutsattes något förgripligt i uttryckets form framgår därav, att detsamma, enligt sin lydelse före tillkomsten av 1864 års strafflag, i fråga om straffet hänvisade till straffet för utspridande av villfarande lära i M. B. 1: 4. I förhållande till motsvarande bestämmelse i 1810 års T. F. O. 3: 2: »Klart uttryckt förnekelse av» etc. innefattar den snarast en utvidgning av straffområdet. — Straffbestämmelsen torde närmast vara hämtad från den danska T. F. O. ²⁷/₆ 1799, § 5. Ang. dess senaste tillämpning, se MONTAN: *Juridiska uppsatser*, Stockholm 1893, s. 90—1.

⁴ I liknande betydelse synes ordet ock ha använts i fråga om förgripelser mot främmande religionsbekännares troslära i K. K. ²⁴/₁ 1781; jfr nedan s. 10.

⁵ Ang. en äldre tydning av uttrycket »gäcka», jfr nedan s. 22 not 1.

»lasta» måste, då det på detta sätt användes i motsättning till ordet »gäcka», anses åsyfta de fall, då man, utan något sådant förlöjligande, likvisst på ett föraktfullt sätt givit uttryck åt en dylik uppfattning.¹

Gärningen kan företagas med ord, men även genom andra åtgärder, så t. ex. särskilt beträffande lastande av sakramenten genom en föraktfull behandling av kultföremål; jfr uttrycket: »med ord eller gärningar» i Religionsstadgan^{25/6} 1655.² Gärningen kan även begås genom skrift; dock att, där fråga är om tryckt skrift, allenast T. F. O:s bestämmelser bliva omedelbart tillämpliga. Därstädes finnes emellertid i 3:1 en straffbestämmelse för »hädelse mot Gud eller gäckeri av Guds ord eller sakramenten», vilken i fråga om huvudstraffet hänvisar till allmän lag. Till synes är denna straffbestämmelse mindre omfattande, enär därstädes icke uttryckligen nämnes ett »lastande» av Guds ord eller sakramenten. Men även om en analog utvidgning av T. F. O:s straffbestämmelser får anses utesluten genom regeln i R. F. § 84, torde dock kunna antagas, att ordet »gäckeri» i denna F. O., vilket tillkommit före den tid, då orden »lasta» och »gäcka» i svenskt lagspråk (jfr ovan s. 8) erhållit en bestämdare pregnans, användes i en allmännare betydelse av »försmädande» överhuvud, liksom å andra sidan ordet »lasta» i äldre författningar synes förekommit i en dylik vidsträcktare betydelse.³

Objektet för gärningen är »Gud, Guds heliga ord eller sakramenten». Statskyrkans troslära såsom sådan åtnjuter sålunda ej dylikt straffskydd. I T. F. O. 3:2 kvarstår emellertid en numera, såsom nämnt, genom sedvanerätt upphävd straffbestämmelse, vilken jämväl avser »förnekelse av den rena evan-

¹ Angående en vidsträcktare innebörd av uttrycket »lasta» i äldre rätt, jfr nedan.

² I M. B. 1:1 synes däremot ha förutsatts, att gärningen skulle ske »med ord eller skrifter»; jfr emellertid NEHRMAN a. a. s. 106.

³ Se härom NEHRMAN a. a. s. 106. Jfr ang. det här ovan sagda RYDIN: *Om yttrandefrihet och tryckfrihet*, Upsala 1859, s. 13.

geliska läran».¹ Och i K. Prop. till 1887 års riksdag föreslogs, att straffskyddet i 7:1 skulle utsträckas till att gälla även statskyrkans troslära såsom sådan, men detta avböjdes såväl av L. U. som av riksdagen.² Än mindre skyddas hos oss, såsom fallet ofta är i främmande länder, andra till offentlig religionsövning inom riket berättigade religionssamfunds tros-läror. Även detta föreslogs i den ovannämnda K. Prop. till 1887 års riksdag, men avböjdes av såväl L. U. som riksdagen. Tidigare förefanns i viss mån även i svensk rätt ett sådant rättsskydd, i det att i K. K. ²⁴/₁ 1781 rörande religionsfrihet för främmande religionsförvanter stadgades bötesstraff för »hädelse av deras särskilda meningar och heliga bruk». Denna bestämmelse blev visserligen upphävd genom K. F. angående främmande religionsbekännare ²³/₁₀ 1860. Men i 1864 års strafflag upptogs likvisst i 11: 3 en straffbestämmelse för »åstadkommande av förargelse genom gäckeri» med dylika i riket till offentlig religionsövning berättigade samfunds tros-läror, även då gärningen icke förövats vid deras »gudstjänst», men likvisst skett »hos dem», d. v. s. i deras krets.³ Även detta straffbud upphävdes emellertid genom 1890 års lagändring. Numera åtnjuter ingen troslära såsom sådan något straffskydd mot gärningar av det slag, som i förevarande § avses. Därest sådana gärningar skett vid gudstjänst eller vid sammankomst för gemensam andaktsövning, kunna de emellertid bestraffas såsom religionsfridsbrott enligt Str. L. 11: 2—3.

Med uttrycket »Gud» får, i analogi med vad som gäller om de övriga här nämnda objekten, anses avsett det guds-begrepp, som innehålles i den svenska statskyrkans bekännelse.

¹ Ett blott förnekande av denna lära, som sker »offentligen» av präst, kan emellertid straffas såsom ämbetsbrott av denne enligt Lag ⁸/₃ 1889 om straff för ämbetsbrott av präst, § 1.

² Se K. Prop. N:o 22 vid 1887 års första riksdag s. 2; samt L. U:s utl. nr 15 s. 4—5.

³ Att detta stadgande icke var avsett att gälla blott vid andra »religions-förrättningar» än gudstjänst, framgår av L. K:s förslag (12: 4) samt dess mot. s. 42.

Såväl angrepp å treenigheten som å de särskilda personerna i gudomen höra därför hit; jfr rättsfall 1891 s. 241. Att detta historiskt sett är stadgandets innebörd, lär ej kunna betvivlas.¹ Det kan t. ex. icke vara föremål för tvivel, att det även är avsett att kunna komma till användning å en bekännare av den judiska religionen, som smädar Kristi person. Man kan icke heller häremot invända, att på detta sätt indirekt även statskyrkans troslära kommer i besittning av förevarande rättsskydd, samt att kyrkliga dogmer öfverhuvud icke böra vara föremål för detsamma. Ty en dogm, d. v. s. en av trosläran såsom religiös sanning fastslagen lärosats, är i grunden även den, att uttalandena i bibeln äro »Guds ord», eller att vissa kulthandlingar äga den religiösa innebörd, som innefattas i ordet »sakrament». Att åter lagen med uttrycket »Gud» avsett att skydda allenast de föreställningar om gudomen, som äro för alla inom riket erkända religionssamfund lika och gemensamma, låter sig svårligen antagas, då ett motsvarande uppfattningssätt i fråga om ordet »sakrament» måste anses oförenligt med lagens både uttryckssätt och mening. Och att antaga att därmed blott avses ett abstrakt monoteistiskt gudsbegrepp, stöter dessutom på den betänkligheten, att detta ingalunda är i sig enhetligt och dess närmare fixerande därför skulle bliva överlätet åt domarens subjektiva bedömande.²

Med »Guds heliga ord» förstås inbegreppet av de ut-sagor, som finnas i bibeln, sådan dess text är av den svenska statskyrkans myndigheter vederbörligen fastställd. Skyddet kan icke, såsom stundom gjorts gällande³, inskränkas till att

¹ Jfr NEHRMAN a. a. s. 108 samt FLINTBERG V., s. 4. — Inom engelsk rätt synes ock en liknande uppfattning vara den gällande; jfr Vergl. Darst. Allg. Teil/ III s. 22.

² Jfr i sistnämnda hänseende FORSMAN: *Anteckningar om de särskilda brotten*, 2:a uppl. VI s. 707.

³ Se N. J. A. II 1890, N:o 4 s. 21, samt ett votum i rättsfall i N. J. A. I 1891 s. 247. Se ock FORSMAN a. a. s. 711.

avse blott de delar av bibeln, som äro av väsentlig betydelse för det religiösa livet. Ty för ett sådant särskiljande finnes ingen objektiv norm. Den ene medborgaren kan finna, att en viss utsaga är av stor betydelse för det religiösa livet; den andre åter, att så alls icke är förhållandet. Att överlämna åt domaren att avgöra vad som i förevarande avseende är »väsentligt» eller icke, skulle innebära att upphöja domaremakten till auktoritet även i religiösa frågor, vilket givetvis icke kan antagas vara lagens mening. Man kan ej heller, såsom skett i åtskilliga processer angående hädelse, t. ex. i fråga om förlöjligande uttalanden angående bibelns utsagor om den obe-fläckade avlelsen, göra gällande, att en skillnad är att göra mellan de delar av bibelns utsagor, som låta förena sig med den moderna forskningens resultat, och de, som uppenbarligen strida däremot. En sådan skillnad har lagen icke gjort; och en sådan uppfattning är även omöjlig att upprätthålla. Den vilar ytterst på den orimliga föreställningen, att den vetenskapliga forskningen skulle kunna fastslå, vilka delar av bibeln, som äro Guds ord, och vilka icke. Så mycket viktigare är det därför att fasthålla, att den ringaktande uppfattning, åt vilken man givit uttryck, objektivt sett skall ha avsett just utsagor i den heliga skrift. Allmänna talesätt om »prestlögner» eller »den kristna religionens humbug» äro icke tillfyllest; se rättsfall 1891 s. 241. Än vidare måste noga märkas, att det är formen för uttrycket, ej dess innehåll, som är kriminaliserad, samt slutligen att lagen numera därutöver uppställer vissa ytterligare förutsättningar för straffbarhet; jfr nedan.

Med »sakrament» förstås ock allenast de kyrkliga akter, som enligt den svenska statskyrkans lära äro att såsom sådana anse.

Utöver dessa kriterier fordras emellertid ytterligare, jämlikt lagändringen ²⁸/₁₀ 1887, att man genom gärningen *åstadkommer allmän förargelse*. Innebörden av detta redan i

1809 års R. F. § 16, samt även i 1864 års strafflag kap. 18 § 13 förekommande uttryckssätt är så pass otydlig¹, att förarbetena till ifrågavarande lagändring i flera avseenden måste få en avgörande betydelse för dess fixering. Det är så mycket mera påkallat att utnyttja dessa ledtrådar, som någon liknande vägledning icke är förhanden i fråga om det praktiskt sett vida betydelsefullare stadgandet i 18:13. I nämnda hänseende är då att framhålla, att i det förslag av Nya Lagberedningen, som låg till grund för 1887 års lagändring, någon dylik begränsning alls ej gjorts. I den förutnämnda K. Prop. till 1887 års riksdag, föreslogs i ändamål att inskränka straffbestämmelsens räckvidd blott, att densamma skulle begränsas till sådana fall, då gärningen »åstadkommit förargelse». Denna ändring tillkom på hemställan av vissa ledamöter vid granskningen i H. D., vilka särskilt hänvisade till att enligt dåvarande 11:3 gäckeri med främmande religionsbekännares troslära »hos dem» vore belagt med straff endast i det fall, att gäckeriet åstadkomme förargelse. Först L. U. vid nämnda riksdag insköt ordet »allmän» före ordet »förargelse» under hänvisning till motsvarande, redan förefintliga uttryckssätt i Str. L. 18:13. Med beaktande av de uppfattningar, som lågo till grund för nämnda ändringars genomförande, torde man i fråga om uttryckets innebörd kunna fastslå följande:

1) Uttrycket »åstadkommer förargelse» måste tydligen uppfattas så, att gärningen *just vid det tillfälle, då den företogs*, skall ha åstadkommit förargelse.² Lagens ordalag kunde visserligen även passa för det fall, att gärningen väckt förargelse hos någon, som senare fått kännedom om densamma. Så kan

¹ Med rätta yttrar L. U. vid 1862—3 års riksdag ang. en då föreslagen liknande begränsning i fråga om sabbatsbrottets straffbarhet: »Att åter inskränka förbudet till sådana fall, då — — — allmän förargelse åstadkommes, skulle genom det olika sätt, varpå sådana bestämmelser tvivelsutan komma att å olika orter och av olika personer uppfattas, i tillämpningen möta alltför stora svårigheter»; se L. U:s Utl. N:o 85 s. 7.

² Annorlunda advokatfiskalens argumentering i rättsfall i N. J. A. 1891 s. 245.

emellertid uttrycket svårligen tolkas, ty då skulle rekvisitet i fråga knappast medfört någon begränsning av straffområdet på sätt i K. Prop. därmed tydligen åsyftades.¹ Säkerligen skulle det alltid finnas några, som kunde intyga, att de »förargats», då de sedermera hört gärningen i fråga omtalas. Åtminstone en antydning om att det nu sagda är stadgandets innebörd utgör ock formuleringen av motsvarande stadgande i § 2, enligt vilken gärningen skall ha skett »så att» (allmän) förargelse därav kommer. L. U. utgick ock vid sin omredigering av §:en alldeles tydligt från en sådan uppfattning av uttrycket i fråga, då det anmärker, att det »enligt utskottets tanke icke är *nog*, att gärningen åstadkommit förargelse hos en person, som tillfälligtvis råkat åhöra ett samtal mellan två personer och *därvid* fått höra yttranden, som i övrigt äro av den i § angivna beskaffenhet».² Är sålunda ingen utom gärningsmannen själv närvarande, då gärningen sker, kan den ej bestraffas enligt förevarande lagrum. Om därför, såsom vid något tillfälle förekommit, ett par personer berett sig tillträde till ett statskyrkans tempel och därstädes satt sig att spela kort och dricka punsch på högaltaret, är denna gärning, även om den tillika innefattat ett »lastande av sakramenten», dock icke straffbar enligt förevarande lagrum. Denna verkan av den gjorda begränsningen uppmärksammades säkerligen icke, då densamma formulerades. Men man kan likvisst icke komma ifrån densamma, ty eljes skulle i själva verket någon begränsning av straffområdet genom ifrågavarande tillägg icke ha åstadkommit, på sätt likvisst i den K. Prop. åsyftades.

2) Gärningen skall vidare verkligen vid tillfället ha *åstadkommit förargelse* hos annan. Det är varken tillräckligt eller nödvändigt, att den kan sägas objektivt sett ha varit »ågnad

¹ Se K. prop. vid 1887 års första riksdag N:o 22, prot. över justitieärenden s. 2, samt H. D:s prot. därstädes ss. 2, 7.

² Se L. U:s utl. vid nämnda riksdag N:o 15 s. 6.

att väcka förargelse».¹ Härför talar redan stadgandets ordalydelse. Men detsamma framgår även ganska tydligt av förarbetena. Vid granskningen av förslaget i H. D. föreslogs nämligen av en dess ledamot upptagande i lagtexten av uttrycket »giver anledning till förargelse» i stället för uttrycket »åstadkomma förargelse», och detta bl. a. just i syfte att åt stadgandet giva en liknande innebörd.² Men i den K. Prop. till riksdagen upptogs icke nu nämnda formulering. Ej heller kan en jämförelse med andra ställen i lagen, där nämnda uttryck förekommer — t. ex. i 11 kap. Str. L. — föranleda en annan tydning. Ty väl må det vara sant, att i de fall, då lagen självständigt kriminaliserat »åstadkommande av förargelse», icke utan vidare varje gärning, som vid tillfället väckt förargelse, därvid avses; utan det måste i sådana fall på grund av det sammanhang, i vilket stadgandet förekommer, utrönas, vilken begränsning lagen kan anses ha åsyftat. Men detta är en sak för sig. I förevarande fall (liksom i den ovannämnda äldre straffbestämmelsen i Str. L. 11:3), där lagen kriminaliserat *en viss bestämd handling* under den ytterligare förutsättning att den åstadkommit förargelse, får lagen anses ha avgjort frågan, huruvida den ifrågavarande gärningen är »ägnad att åstadkomma förargelse» redan därigenom, att den under nämnda förutsättning kriminaliserat densamma.

Det sagda är av en viss betydelse, då man skrider till tolkningen av ordet »allmän», ty vore man berättigad att tolka uttrycket »åstadkommer allmän förargelse» så, att det vore tillräckligt, att gärningen varit »ägnad att väcka allmän förargelse»³, skulle på denna väg en möjlighet öppnas

¹ En dylik åsikt finnes framställd i N. J. A. II 1890, N:o 4 s. 2. Se även ett votum i rättsfall i N. J. A. I 1891 s. 252.

² Se H. D:s prot. o. a. st. s. 3.

³ En dylik tolkning av nämnda uttryck finnes framställd i N. J. A. II 1890, N:o 4 s. 1: Uttrycket »åstadkommer allmän förargelse» i R. F. § 16 skall anses liktydigt med »måste hos varje rättänkande person åstadkomma förargelse».

att icke blott under straffbestämmelsen inbegripa förut nämnda särskilt straffvärda fall, då visserligen ingen vid gärningens förövande varit närvarande och tagit anstöt, ehuru densamma varit i hög grad ägnad att uppväcka allmän sådan, utan även att begränsa dess räckvidd för sådana fall, då gärningen riktat sig mot sådana delar av den Heliga Skrift, vilkas omnämnande på ett föraktligt eller förlöjligande sätt icke vore ägnat att mera allmänt uppväcka förargelse. Denna möjlighet måste dock anses eliminerad på grund av det ovan anförda. Och då L. U. tillfogade ordet »allmän», avsåg det icke heller därmed att åt stadgandet giva en dylik innebörd; se nedan.

3) Gärningen skall slutligen ha åstadkommit *allmän* förargelse. Även detta rekvisit är i sig till sin innebörd otydligt och föranleder att förarbetena måste anlitas för att fixera dess innehåll. Man finner då, att L. U. vid 1887 års riksdag i lagtexten insköt ordet »allmän» i syfte att därmed uppställa kravet, att gärningen skall ha ägt rum »med någon grad av offentlighet».¹ Och denna lagstiftarens avsikt måste i brist på andra tolkningsdata vid fastställande av en tvivelaktig ordalydelse anses utslagsgivande. Härmed avsåg emellertid L. U. *icke* att uppställa något krav på att gärningen i fråga skall ha förövats å offentlig plats, såsom t. ex. fallet är i fråga om »förargelseväckande beteende» i Str. L. 11: 15. Detta är i förevarande fall varken nödvändigt eller tillräckligt. L. U. anger nämligen, på sätt ovan anmärkts, såsom utan vidare fallande utanför straffbudets område det fall, att någon tillfälligtvis råkat åhöra ett samtal mellan två personer och därvid hört fällas yttranden av den art, som i lagrummet åsyftas. Det vore ju ock ur de synpunkter, som ligga till grund för ifrågavarande lagbestämmelser², föga rimligt att tillägga den omständigheten, huruvida det ifrågavarande, tillfälligtvis

¹ Se L. U:s utl. N:o 15 vid nämnda riksdag, s. 6.

² Jfr ovan s. 6.

åhörda yttrandet fällt å offentlig plats eller icke, en sådan betydelse. Man hänvisas därför att söka kriteriet för den erforderliga »graden av offentlighet» i omfattningen och beskaffenheten av den personkrets, inför vilken gärningen äger rum. Utgöres denna av ett flertal individer, och är tillträdet till densamma ej ur någon rättslig synpunkt begränsat, torde en tillräcklig »grad av offentlighet» få anses föreligga, väl förenlig med L. U:s motivering för den företagna ändringen. Med stöd av den grundsats, som kommit till uttryck i Ordningsst. f. rikets städer ²⁴/₃ 1868, § 13, torde vidare kunna fastslås, att den ifrågavarande »graden av offentlighet» icke uteslutes genom att en avgift upptages eller erlägges för tillträde till personkretsen i fråga. Tvivelsamma bli då blott de fall, då personkretsen är verkligt »sluten», d. v. s. då tillträdet icke ens mot avgift står öppet för vem som helst, utan allenast för på visst sätt kvalificerade personer. Icke ens på denna punkt lämna oss emellertid förarbetena till lagändringen utan varje vägledning. Vid granskningen av förslaget till densamma i H. D. uttalade sig nämligen ett par av dess ledamöter för en sådan begränsning av straffbudets omfattning, att detsamma icke inbegrepe gärningar, förövade i »slutet sällskap». En dess ledamot föreslog ock att i sådant syfte skulle i lagen såsom förutsättning för straffbarhet uppställas, att gärningen »förövats offentligen». ¹ Då nu L. U. dels icke upptog denna begränsning, ehuru en sådan ej långt förut för ett liknande fall blivit i svensk rätt genomförd ², dels till stöd för den vidtagna ändringen allenast åberopade, att blott tillfälligtvis åhörda yttranden mellan ett par enskilda personer icke borde hemfalla under lagen, så torde härav på ganska goda grunder kunna slutas, att lagens innebörd icke kan vara,

¹ Se H. D:s prot. o. a. st. ss. 2, 4.

² Se K. F. ²³/₁₀ 1860 ang. ändrade bestämmelser om ansvar för den som övergår till eller utsprider villfarande lära, § 1: »Den som *offentligen* förkunnar — — lärosatser, som mot den rena evangeliska läran stridande äro etc.»

att gärningar, föröfade i slutna sällskap, utan vidare skulle falla utanför det straffbara området. Meningen måste tvärtom antagas vara, att även i dylika fall en sådan »grad av offentlighet» kan föreligga, som är tillräcklig för gärningens straffbarhet. Och någon annan måttstock för en dylik gradering lärer då svårigen kunna utfinnas än omfattningen av den personkrets, inför vilken gärningen äger rum. Då emellertid en personkrets' egenskap av »sluten» alltid är ägnad att *ceteris paribus* förläna åt gärningen en »mindre» grad av offentlighet, lärer man i dylika fall, för att en tillräcklig grad av offentlighet skall kunna sägas vara förhanden, få uppställa ett krav på att den ifrågavarande personkretsen skall vara relativt talrik.

Den grad av offentlighet, som L. U. här åsyftat, torde emellertid vid upprepade förfaranden kunna anses uppnådd, även om vid varje särskilt tillfälle personkretsen icke är så stor, som nu är sagt. I sådant fall föreligger visserligen ingen flerfaldig brottslighet, då ju varje särskilt förfarande i och för sig icke uppfyller fordringarna för straffbarhet; men detta utesluter icke, att de fortsatta förfarandena, betraktade såsom en enhet, kunna anses uppfylla dessa förutsättningar.¹ En liknande synpunkt kan även bliva av betydelse för frågan, huru dylik gärning, föröfad i en till offentlig myndighet ingiven skrift, blir att bedöma. Därest skriften i fråga uppläses vid en förrättning, då ett flertal personer äro tillstädes, är givetvis den ifrågavarande graden av offentlighet förhanden. Men detsamma torde böra gälla, om skriften såsom ingiven till offentlig myndighet efterhand kommer under ett flertal personers ögon. Även i detta fall kan gärningen sägas ha skett »så att» allmän förargelse därav kommer. Med denna synpunkt överensstämmer det ock, att man i T. F. O. 3: 1 icke uppställt någon särskild motsvarande förutsättning för straff-

¹ Nämda synpunkt kan särskilt bli av betydelse i fråga om brott enligt 18: 13.

barhet. I fråga om förbrytelse, begången genom tryckt skrift, har man tydligen ansett den ifrågavarande graden av offentlighet utan vidare vara förhanden. Äger gärningen icke nu nämnda grad av offentlighet, kan den dock komma att bestraffas enligt Str. L. 11: 6 eller 15, eller enligt R. B. 14: 7.

Av det förut sagda får dessutom anses klart, att det icke är nog därmed att gärningen i nu nämnd mening ägt »en viss grad av offentlighet».¹ Gärningen måste tillika vid det tillfälle, då den företogs, verkligen ha väckt förargelse. Att de närvarande mera allmänt blivit förargade, kan man dock med nyss nämnda tolkning av ordet »allmän» ej fordra. Därför har ock beviset angående gärningens brottslighet vanligen plägat föras så att genom vittnesmål intygats, det gärningen vid tillfället »väckt förargelse» bland de närvarande², samt utredning därjämte företes därom att gärningen ägt rum med en sådan grad av offentlighet, som lagrummet kräver. Av det sagda framgår vidare ock, att uttrycket »åstadkommer allmän förargelse» ej heller kan, på sätt förut antytts, så uppfattas, att därmed skulle menas, att gärningen varit ägnad att mera allmänt väcka förargelse. Därvid skulle man nämligen tappa bort just vad L. U. avsåg med tillfogandet av ordet »allmän», nämligen att gärningen skall ha ägt »en viss grad av offentlighet», och sålunda avstå från just den begränsning, som lagstiftaren därmed bevisligen åsyftat.³

Den frågan kan uppkastas, huruvida icke genom de nu nämnda betingelserna för straffbarhet brottet i fråga förlorat sin karaktär av religionsbrott i egentlig mening. Därtill synes dock icke föreligga tillräcklig anledning. Med den uppfattning av ifrågavarande brott, från vilken ännu Nya Lagbered-

¹ Jfr däremot finsk strafflag 10: 1: »var som *offentligen* hädar» etc.

² Jfr emellertid rättsfall 1891 s. 241 (i vad det avsåg L:s föredrag i N.), varest H. D. (4 led. mot 3) fällde till ansvar, oaktat någon dylik bevisning icke synes ha förelegat.

³ Jfr ang. tolkningen av motsvarande uttryck i Str. L. 18: 13, STJERNBERG: *Kommentar till strafflagen kap. 17—18*, s. 73—75.

ningen utgick, nämligen att ifrågavarande straffbud främst avse att bekämpa »faran för ett förslappnande av den religiösa känslan inom samhället» (jfr ovan s. 6), låter det sig dock förenas, att staten begränsar sitt ingripande till fall, då någon bevisligen tagit anstöt, samt gärningen ägt ovan nämnda grad av offentlighet.¹ I varje fall är det icke den enskildes subjektiva religionsfrid, som därigenom skyddas. Den i sin religiösa känsla sårade är icke att anse såsom målsägande.²

På *den subjektiva sidan* måste förutsättas uppsåt, ehuru lagen icke, såsom den äldre lagstiftningen, uttryckligen framhållit detta rekvisit; jfr uttryckssättet i M. B. 1: 1: »av uppsåt — — lastar och smådar», samt i L. K:s förslag: »uppsåtligen lastar eller gäcker». Kravet på uppsåt innefattar, att gärningsmannen skall ha velat giva ett föraktfullt eller förlöjligande uttryck åt sin uppfattning av föremålet i fråga (att han t. ex. blott velat förlöjligen en viss persons sätt att predika är sålunda ej tillräckligt), samt ägt kännedom om att föremålet är ett sådant objekt, som i lagen avses (t. ex. att det verkligen är en utsaga i den heliga skrift), ävensom därom att uttryckets innehåll är ägnat att i andras ögon nedsätta föremålet. I själva verket torde detta krav på uppsåt även rent språkligt sett få anses inneliggande i ordet »häda» och bör då tydligen *ex analogia* uppställas även i fråga om uttrycken »lasta eller gäcka». Däremot erfordras icke uppsåt i förhållande till den i lagen omtalade ytterligare effekten — åstadkommande av (allmän) förargelse. Ehuru lagens uttryckssätt i förevarande § kunde anses något tvivelaktigt i nämnda hänseende, är det dock tydligt, att man har att däri inlägga samma innebörd som i uttrycket: »så att allmän förargelse därav kommer» i § 2. Ett sådant uttryckssätt åter innebär, liksom på andra ställen i lagen, där det förekommer, allenast uppställande av ett rent

¹ Jfr emellertid härom N. J. A. II 1890, N:o 4 s. 34.

² Jfr s. a. st. s. 29.

objektivt rekvisit.¹ Än mindre är någon *avsikt* att i andras ögon nedsätta föremålet i fråga, d. v. s. undergräva dess helgd, nödvändig. Brottet är, liksom ärekränkingsbrotten, till sitt väsen ett »Gefährdungsverbrechen». En dylik avsikt är, om den föreligger, givetvis att enligt lagen anse som en försvårande omständighet. Men att den icke är erforderlig för straffbarhets inträde framgår av att lagen före 1887 uppställde en särskild straffminskningsgrund för det fall, att gärningen skett av »obetänksamhet eller lättsinnighet», vilken dock bortföll i samband med den nämnda år genomförda allmänna nedsättningen av straffet i denna §. Särskilt uttrycket »av obetänksamhet» torde här liksom på andra ställen i lagen (jfr Str. L. 16: 7) ha varit avsett att särskilt framhålla sådana fall, då någon avsikt att skada det genom straffbestämmelsen rättsligt skyddade intresset icke varit för handen.²

Subjektet för gärningen kan vara vem som helst, likgiltigt vilken religion han tillhör, eller om han över huvud tillhör någon sådan.³ Den omständigheten, att det angripna föremålet enligt gärningsmannens egen troslära saknar religiös helgd, torde från lagens ståndpunkt knappast kunna anses såsom förmildrande.⁴

Det ordinära *straffet* för gärningarna i fråga sänktes 1864

¹ Jfr STJERNBERG o. a. a. s. 76. — Från denna tydning av uttrycket »åstadkommer förargelse» utgick tydligen ock L. U. vid 1887 års riksdag. Eljes hade det knappast varit nödvändigt att inskränka stadgandets räckvidd med hänsyn till de fall, då någon »tillfälligtvis» råkat åhöra ett yttrande av i lagrummet angiven beskaffenhet.

² Jämväl det av L. K. ensamt använda uttrycket »lättsinnighet» omskrives i dess motiv (s. 42) med »obetänksamhet». — Annorlunda än nu sagt är förhållandet t. ex. i det tyska strafflagsförslaget av 1909, varest straffbestämmelsen allenast gäller den, som handlar »vorsätzlich und böswillig». — Enligt M. B. 1:1 erfordrades för lindrigare bestraffning ej blott att gärningen skett »obetänkt och av hastighet», utan även att vederbörande tillkännagav ånger. Ångrade han sig icke, inträdde alltid det strängare straffet; jfr NEHRMAN a. a. s. 107.

³ Det förstnämnda uttalades uttryckligen i Religionsstadgan ²⁵/₆ 1655. Det senare förutsattes uttryckligen av NEHRMAN a. a. s. 112.

⁴ En motsatt uppfattning uttalas av FLINTBERG V s. 4; men detta sammanhänger med hans ovan s. 4 not 1 omnämnda uppfattning.

från dödsstraff till straffarbete i högst 2 år. Samtidigt skärptes emellertid, på sätt redan L. K. föreslagit, straffet för de fall, då gärningen skett »av obetänksamhet eller lättsinnighet», utöver det för liknande fall i M. B. 1:1 bestämda bötesstraffet till fängelse i högst 6 månader eller böter. Genom lagändringen ²⁸/₁₀ 1887 sänktes det ordinära straffet ytterligare till fängelse i högst 1 år eller böter; och i samband därmed borttogs den särskilda straffminskningsgrunden. Särskilt sedan, i motsats till vad L. K:s förslag innehöll, religionsbrotten utbrutits ur religionsfridsbrotten samt straffbelagts ur delvis andra synpunkter, (jfr ovan s. 5—6 samt s. 20) torde, om gärning, som här avses, jämväl är att hänföra under Str. L. 11:2 eller 3, båda lagrummen böra i domen åberopas. Straff skall därvid ådömas enligt förevarande lagrum såsom innehållande ett högre straffmaximum, likvisst med iakttagande av att man vid straffets utmätande icke får gå under det i 11:2—3 stadgade högre minimum för bötesstraffet.

2 §.

Gör man gäckeri av gudstjänsten, så att allmän förargelse därav kommer, straffes med böter eller fängelse i högst sex månader. *Lag 28 okt. 1887.*

I M. B. 1:2 fanns, såsom förut (s. 5) nämnts, ett lindrigt bötesstraff stadgat för det fall, att »någon gör gäckeri med gudstjänsten, Guds ord eller sakramenten av lättsinnighet».¹ L. K. sammanförde i sitt första förslag av 1832 dy-

¹ Ätminstone enligt nutida lagspråk innefattar ordet »gäckeri» ett krav på en smädlig (förlöjligande) form hos gärningen i fråga. NEHRMAN synes emellertid icke heller i detta fall (jfr ovan s. 4, not. 1) ha ansett något sådant nödvändigt. Medan för den egentliga blasphemien enligt honom är utmärkande, att man »tillägger» föremålet i fråga »något föraktligt och försmädligt», synes enligt hans mening (a. a. s. 109) gäckeri föreligga, så snart ett uttryck av missaktning mot föremålet i fråga är förhanden. Närmast synes föresväva honom en distinktion motsvarande den, som man inom modern rätt plägar göra mellan verklig ärekränkning av offentlig myndighet och en blott visad missaktning för densamma. Uttryckligen åberopar han ock till jämförelse R. B. 14:7. Emel-

lika gärningar, för såvitt de avsågo gäckeri med Guds ord eller sakramenten, med övriga i § 1 nämnda gärningar under en enhetlig straffbestämmelse, som emellertid, även för det fall att gärningen skett av lättsinnighet, var strängare än straffet i M. B. 1: 2. Något särskilt straff för gäckeri med gudstjänsten infördes däremot ej i nämnda förslag. Skydd däremot åtnjöts enligt detta endast genom en mot nuvarande 11: 2 svarande straffbestämmelse för störande av gudstjänst genom förargelseväckande beteende. I dess 2:a förslag (av 1839) utsträcktes emellertid sistnämnda straffbestämmelse till att omfatta även den som »vid annat tillfälle gör gäckeri av gudstjänsten». L. B. upptog i sitt förslag gäckeri av gudstjänsten i en särskild § bland religionsbrotten, dock med samma straff som för störande av gudstjänsten genom förargelseväckande beteende. 1864 års strafflag förfor på samma sätt, dock att ett högre minimum för bötesstraffet stadgades vid brott enligt 11: 2. Genom lagändring ^{28/10} 1887 tillades orden: »så att allmän förargelse därav kommer».

Gärningen består här i »gäckeri», vilket enligt lagens språkbruk (jfr ovan s. 8) innebär att man på ett förlöjligande sätt givit uttryck åt en uppfattning av föremålet, genom ord eller gärning, som är ägnad att i andras ögon nedsätta det samma. *Ex analogia* bör dock hit föras även det fall, att man på ett föraktfullt sätt givit uttryck åt en dylik uppfattning. En föraktfull behandling av kultföremål kan t. o. m. innefatta ett »lastande» av sakramenten. Gärningen behöver ej ha skett under gudstjänst. I Str. L. 11: 2 finnes en särskild,

lertid skulle enligt N. även i detta fall M. B. 1: 1 komma till användning, i den mån den avsåg föremål som där sägs, därest gärningen skett »av arghet»; jfr ovan s. 4 not 1. — Huru detta straffbud än uppfattas, skedde emellertid en övergående utvidgning av straffområdet genom K. F. rörande religionsfrihet ^{24/1} 1781, varest i samband med den medgivna religionsfriheten stadgades ett särskilt bötesstraff för främmande religionsförvanter, som talade »förklenligt» om den svenska kyrkans trosbekännelse, gudstjänst, kyrkoförfattningar, ceremonier eller lärostånd; men denna straffbestämmelse upphävdes genom K. F. ang. främmande religionsbekännare ^{23/10} 1860.

något strängare straffbestämmelse, som bl. a. avser även dylika gärningar, därest de äga rum under gudstjänst, men som ock innefattar även andra former av förargelseväckande beteende vid sådant tillfälle. Begås gärningen genom tryckt skrift, blir densamma helt att bedöma enligt T. F. O., vilken emellertid i 3: 3 innehåller en straffbestämmelse för »gäckeri av den allmänna gudstjänsten», som i fråga om huvudstraffet hänvisar till allmän lag. Detta straffbud är dock i så måtto inskränktare än Str. L. 7: 2, att det allenast avser gäckeri med den »allmänna gudstjänsten»; jfr härom nedan.

Objektet för gärningen är »gudstjänst», varmed avses allenast statskyrkans gudstjänst. Detta framgår dels av ordet »gudstjänsten» (i bestämd form) dels ock därav, att i Kungl. Prop. till 1887 års riksdag uttryckligen föreslogs, att straffskyddet skulle gälla »svenska kyrkans eller främmande till offentlig religionsövning berättigad församlings gudstjänst», vilket emellertid avböjdes av L. U. och riksdagen, av det förra med den motivering, att det icke syntes påkallat att »utsträcka det enligt nu gällande lagstiftning stadgade straffet för gäckeri med gudstjänsten till främmande trossamfunds gudstjänst, även i de fall, då gärningen icke har karaktär av fridsbrott».¹ Även genom förevarande straffbud skyddas alltså den kristna religionens intresse blott så långt som det sammanfaller med den svenska statskyrkans. Andra i riket erkända religionssamfunds gudstjänst skyddas blott genom straffbestämmelsen i 11: 3 om störande av sådan gudstjänst genom förargelseväckande beteende, och alltså blott då gärningen sker *under* gudstjänst. Med »gudstjänst» förstås åter varje religiös handling enligt statskyrkans ritus; sålunda ej blott den allmänna gudstjänsten d. v. s. de allmänna sammankomster för andaktsövning, som äga rum enligt denna, utan ock vigsel, jordfästning o. s. v. vare sig de förrättas i kyrka eller

¹ Se L. U:s utl. vid 1887 års första riksdag N:o 15 s. 6.

icke.¹ Denna tolknings riktighet framgår även av en jämförelse med 11:1, där det heter: »gör man våldsgärning å den, som bevistar gudstjänst, evad den äger rum i kyrka eller annorstädes». Sistnämnda uttryck tillfogades därstädes vid 1890 års lagändring i enlighet med Nya Lagberedningens förslag för att tydligt utmärka, att det där avsedda skyddet »bör tillkomma varje efter svenska kyrkans ritual företagen kyrklig handling, utan avseende å stället, där den försiggår».² Detta förtydligande är påtagligen även i förevarande hänseende av betydelse. Undantagna äro dock givetvis sådana fall, då gärningens föremål är en kyrklig handling av sakramental natur. I dylika fall skall straffbestämmelsen i 1 § tillämpas.

När lagen sålunda uttryckligen uppställer den kyrkliga akten såsom objekt för gärningen, kunde det synas vara i viss mån tvivelaktigt, huruvida även ett blott profanerande av gudstjänstlokal är att hit hänföra, exempelvis ett sådant fall, vilket faktiskt hos oss förekommit, att några personer berett sig tillträde till en kyrka vid ett tillfälle, då denna icke användes för kultändamål, och där roat sig med att dansa jazz framför högaltaret. Då det emellertid svårigen torde kunna bestridas, att en föraktfull eller en förlöjligande behandling av kultföremål, som är bestämt att användas vid sakramentala akter, kan bli att anse såsom ett »lastande eller gäckande» av sakramenten, lärers samma synpunkt få anläggas även i förevarande fall.

Gärningen skall ske »så att allmän förargelse därav kommer». Angående betydelsen härav, se ovan vid § 1. Gärningen skall alltså dels ha väckt förargelse vid det tillfälle, då den företogs, dels ock ägt rum med förut nämnda »grad av

¹ Såsom straffbart fall av »gäckeri med gudstjänsten» anför FLINTBERG V s. 15 »de flera gånger i Sverige timade händelser, att kvinfolk sig låtit sammanviga med varandra».

² Se Nya Lagberedningens förslag ang. ändring i vissa delar av Strafflagen, Stockholm 1888, s. 65.

offentlighet». Därav följer således, att i den mån gärningen kan tänkas begången genom en förlöjligande behandling av kultföremål, den i allt fall ej kan straffas enligt detta lagrum, därest någon förargelse bland de närvarande icke väckts, t. ex. då, såsom förhållandet var i förutnämnda exempel, alla varit med därom, eller den icke ägt rum inför en tillräckligt talrik personkrets. I sistnämnda fall kan ansvar tänkas inträda enligt Str. L. 11: 6 eller 15, eller enligt R. B. 14: 7.

I avseende å *det subjektiva rekvisitet* samt brottets *subjekt* gäller *mutatis mutandis* detsamma som ovan under § 1 anförts. Någon avsikt att undergräva gudstjänstens helgd kräves sålunda ej, om än detta förhållande utgör en försvårande omständighet.

Straffet för gärningen har alltsedan 1864 varit böter eller fängelse i högst 6 mån. Därest gärningen jämväl innebär störande av gudstjänst enligt 11: 2, bör av grunder, som ovan vid § 1 anförts, båda lagrummen i domen åberopas och straff ådömas med tillämpning av 11: 2 såsom varande strängare (högre minimum).

Allmän anmärkning vid religionsbrotten i egentlig mening.

I modern strafflagstiftning, särskilt i sådana länder, där någon offentlig statsreligion icke finnes, såsom t. ex. i det nutida Frankrike, har man ej några straffbestämmelser till religionens skydd av den typ som våra svenska. Då man ansett särskilda straffbestämmelser till skydd för religionens helgd nödvändiga, har man i nutiden vanligen nöjt sig med att uppställa en straffbestämmelse för »offentligt förhållande av inom riket tillåtna religionssamfunds troskröror». Denna ståndpunkt intages stundom även i länder, där en statskyrka finnes, så t. ex. i den norska strafflagen § 142. Det straffbud, som härigenom skapas, är i två avseenden vidsträcktare än straffbestämmelserna i 7: 1—2. Det avser icke

blott den kristna religionsurkunden, utan ock övriga vederböriligen fastställda bekännelseskrifter. Det avser vidare skydd för religionsintresset icke blott i den mån detta sammanfaller med statskyrkans, utan utsträcker skyddet till alla inom staten tillåtna religionssamfund över huvud. En straffbestämmelse av denna typ kan grunda sig därpå, att religionen anses såsom en nödvändig grundval för samhällets bestånd, eller därpå, att upprätthållandet av aktningen för religionen, så länge en sådan finnes, likvisst framstår såsom ett viktigt samhällsintresse; samt att denna aktning icke anses kunna tillbörligt upprätthållas, därest man ej på dylikt sätt skyddar den positiva religionen i alla de former, i vilka den över huvud är tillåten inom staten. Ett dylikt straffbud kan emellertid ock grunda sig öfvervägande på ett hänsynstagande till den enskildes religiösa känsla, i det man anser, att hans känsloliv i detta avseende bör tagas i skydd mot obehöriga störningar, ungefär på samma sätt som man tar den enskildes känsloliv (hans s. k. subjektiva rättsfrid) i skydd gentemot vissa andra sådana t. ex. genom straff för hemfridsbrott, för brott mot brevhemligheten, för ett blott hot om brottslig gärning o. s. v. Till sistnämnda ståndpunkt närmar sig den italienska strafflagen av 1889, vilken (i art. 131) allenast straffar den, som »i avsikt att kränka ett inom staten tillåtet religionssamfund offentligen hånar den, som bekänner sig till detsamma». Med en sådan ståndpunkt upphör dock brottet i verkligheten att vara ett publikt brott och kommer att falla inom en helt annan del af straffrättens område. Och det kan starkt ifrågasättas, huruvida i sådant fall straffområdets begränsning till gärningar, som äga en viss grad av offentlighet, framstår såsom i sak grundad, samt huruvida icke därför en dylik ståndpunkt i själva verket leder till för det nutida rättslivet oantagliga konsekvenser.

Även i Sverige ha emellertid på senare tid önskemål framträtt till förmån för en dylik omläggning av religionsbrotten;

så t. ex. vid 1909 års riksdag, då Andra kammaren för sin del antog ett förslag om upptagande i strafflagen av en straffbestämmelse sådan som den förutnämnda norska i stället för de nu gällande bestämmelserna i 7:1—2. Att införa ett sådant skydd för de inom riket tillåtna religionssamfundens trosläror skulle emellertid för Sveriges del icke endast, på sätt förut nämnts, innebära en utvidgning av det straffbara området i två olika hänseenden, utan även beteckna ett steg tillbaka i svensk rättsutveckling, enär, såsom förut (s. 10) framhållits, dylika straffbestämmelser tidigare hos oss förefunnits samt även ett liknande förslag vid 1887 års riksdag avböjdes, och år 1890 t. o. m. den straffbestämmelse i sådan riktning, vilken förut fanns i Str. L. i 11:3, uteslöts ur densamma.

Många nutida kriminalister sätta ock starkt i fråga, om ej ett dylikt straffbud innebär ett alldeles för starkt band på yttrandefriheten, och därmed även på religionens eget utvecklingsbehov. Om man, i likhet med vår gamla Lagkommitté, söker den yttersta grunden för dylika straffbestämmelser däri, att de äro en »skyddsmakt för mänsklighetens utveckling»¹, så måste dock i allt fall medgivas, att denna »skyddsmakt» inverkar icke blott främjande, utan även hämmande på denna utveckling. Den religiösa utveckling, varigenom ett högre religiöst åskådningssätt avlöser ett annat, måste nämligen med nödvändighet leda till ett kränkande av andras religiösa känsla. I gångna tider har obestridligen även hånet och förlöjlighandet varit ett viktigt medel till skapandet av en högre religiös uppfattning, varpå bl. a. bibeln själv och även upplysnings-tidevarvets litteratur erbjuder många exempel. Och i den mån en sådan straffbestämmelse grundas på behovet av skydd för den enskildes religiösa känsla har anmärkts, att det straffskydd, som härigenom beredes, icke på ett likformigt sätt kommer alla samhällsmedlemmar till godo, i det att de medborgare, som icke ansluta sig till någon bestämd positiv reli-

¹ Se L. K:s utl. över ink. anm. 1834 s. 32.

gionsform, dock med samma rätt kunde kräva ett motsvarande skydd för sina högsta religiösa och ideella känslor.

Även om man godtagger denna argumentering, finnes emellertid ett område, inom vilket behovet av skydd för den enskildes religiösa känsla gör sig särskilt starkt gällande för de positiva religionernas del, medan samtidigt något behov av ett motsvarande rättsskydd för andra medborgares del icke kan påvisas. Detta område avser skydd för kultföremåls helgd gentemot skymflig behandling från andra personers sida, särskilt då sådant äger rum å platser, som äro för denna kult avsedda. Ett dylikt straffbud kan ej heller sägas kollidera med någon av de två andra förut nämnda synpunkterna: omsorgen om yttrandefriheten och religionens utvecklingsbehov.

I ett land som Frankrike, där man upphört att uppställa straffbestämmelser mot föraktfulla eller förlöjligande uttalanden angående andras världsåskådning — den må vara religiös eller ej — har man länge bibehållit en dylik straffbestämmelse. Före genomförandet av den bekanta, på tillskyndelse av Aristide Briand tillkomna lagen ang. skilsmässa mellan stat och kyrka d. 9/12 1905 fanns, förutom straffbestämmelser för störande av religiösa sammankomster och obehörigt proselytmakeri, endast ett straffbud till skydd för medborgares religiösa känsla, nämligen straffbudet i *code pénal* art. 262 för »dem, som genom ord eller åthävor kränka kultföremåls helgd å sådana ställen, som äro bestämda för eller faktiskt begagnas för en tillåten kulta utövande». Sådana gärningar voro belagda med ungefär samma straff, som hos oss finnes utsatt i Str. L. 7: 2. Ett sådant straffbud giver, särskilt om det omfattar även ett profanerande av själva kultlokalerne såsom sådana, ett särskilt rättsskydd just gentemot de grövsta och mest straffvärda fallen av ett kränkande av annans religiösa känsla. De gärningar, som drabbas därav, äro ock vanligen endast uttryck för råhet och förtjäna ingen respekt vare sig ur yttrandefrihetens eller religionsutvecklingens synpunkt. Och

då enligt nyssnämnda straffbud varken kräves, att förargelse genom gärningen uppväckts vid tillfället för dess företagande eller att den ägt rum med »någon grad av offentlighet», drabbar detta straffbud dylika gärningar även i sådana fall, som enligt vår lag falla utanför religionsbrottens straffbara område. Ett liknande straffbud återfinnes även i andra länder, så t. ex. i tysk strafflag § 166 samt i italiensk strafflag art. 142. Och det brott i engelsk rätt som benämnes »brawling», vilket enligt sin benämning egentligen synes avse störande av gudstjänst, innefattar jämväl ett dylikt, likformigt rättsskydd för alla erkända kulter.¹

Det är en egendomlighet med den reglering av religionsbrotten, som hos oss år 1887 kom till stånd, att den just lämnar vissa av de mest oomtvistligt straffbara fallen av angrepp på annans religiösa känsla utanför det straffbara området.

Emellertid borttogs i Frankrike, i samband med tillkomsten av den nyssnämnda skilsmässolagen år 1905, även detta straffbud. Och numera finnas i fransk lag inga andra »religionsbrott» än de, som bestå i störande av religiösa sammankomster samt obehörigt proselytmakeri, för vilka brott numera straff finnas utsatta i nyssnämnda skilsmässolag, art. 31—32.

3 §.

Idkar någon å sön- eller högtidsdag, emellan klockan sex om morgonen och klockan nio om aftonen, hantverk eller annat arbete, som uppskov tåla kan; straffes med böter, högst tjugo riksdaler, utan det sker till egen eller annans nödortf. *Lag 30 maj 1919*, som trätt i kraft 1 okt. s. å.

I denna och följande § givas bestämmelser angående sabbatsbrott. Med sabbatsbrott i egentlig mening förstås över-

¹ Se härom Vergl. Darst. Allg. Teil III s. 23.

trädande av de i samhällets intresse givna föreskrifter angående arbetsvila på religiösa högtidsdagar.

Då det protestantiska Sverige från den katolska kyrkan övertog regeln om sabbatens hållande i helgd¹, skedde det i förstone med mycket stor frihet. Genom Västerås Ordinantia 1527 ålades biskoparne att icke ådöma straff, om någon arbetar å helgdagar »i Andtimmar och Fiskeleek», ej heller för det han »skjuter sig en fogel i skogen». I den s. k. Västerås stadga av år 1528, p. 6, gick man än längre och stadgade: »För det man arbetar om helgdag, bötes intet före, utan det försummas med att höra Guds helga ord och mäs-san.» Och på Örebroconciliet 1529 förklarades, att »helgdagar äro för den skull insatta, att man skall hava tid att höra Guds ord, och de där arbeta skola hava vila från deras arbete, icke till någon besynnerlig gudstjänst». Men med den lutherska ortodoxiens framträdande blev dock genom de K. St. om eder och sabbatsbrott ²/₁₀ 1665 och ¹⁷/₁₀ 1687 efter gammaltestamentliga förebilder sabbatsbudet mycket väsentligt skärpt. Även resor och vissa förlustelser inbegrepos under det-samma. Bestämmelserna i ämnet sammanfattades, och in-skränktes tillika i viss mån, genom stadgandena i M. B. 3: 7—8.

Även i M. B. var dock sabbatsbrottets område vidsträcktare än nu, i det därunder hänfördes även överträdande av vissa speciella inskränkningar i handlingsfriheten under tid för guds-tjänsts hållande. Hit hörde förbudet att på sabbat sälja även »mat och dryck till nödtorft» innan gudstjänsten avslutats, ävensom förbud mot att företaga eller fortsätta resa under tid för gudstjänsts hållande. I den mån sådana straffbestämmelser ännu finnas, äro dessa dock hänvisade till speciallagstiftningen; se t. ex. Ordningsst. för rikets städer ²⁴/₃ 1868, § 12; K. F. ¹⁴/₆ 1917 ang. försäljning av rusdrycker, § 56; Lag ³⁰/₆ 1919 om begränsning av tiden för idkande av handel och viss annan rörelse, § 3.

¹ Jfr ABRAHAMSSON: *Sveriges Rikets Landslag*, Kirk. B. kap. XVII.

Liksom fallet var med motsvarande bestämmelser i M. B. behandlar även 1864 års strafflag hithörande överträdelser som religionsbrott. De bestraffas såsom innefattande ett ådaga-läggande av »förakt för instiftelsen av sön- och högtidsdagar, och därför ägnade att undergräva religionens helgd i sam-hället».¹ Även i detta fall sträcker sig emellertid rättsskyddet endast så långt, som detta överensstämmer med statskyrkans intresse. Det är endast de av denna officiellt sanktionerade helgdagarna, som åtnjuta dylikt skydd.

Straffbestämmelserna i förevarande § härröra i huvudsak från L. K. I nära anslutning till motsvarande bestämmelse i M. B. 3: 7—8 hade de i L. K:s förslag erhållit följande lydelse: »Idkar man hantverk eller annat sådant arbete (mot-svarande formulering i M. B.: »idkar någon arbete eller hant-verk») å sön- eller högtidsdag mellan klockan sex om morgo-nen och klockan nio aftonen (M. B.: »mellan kl. 4 om mor-gonen och kl. 9 om aftonen»); böte 20 riksdaler, utan det sker till egen eller annans nödtorft, som uppskov ej tåla kan. Lag samma vare, om kramlådor eller andra bodar å sådan sabbatstid till salu öppnas.»

L. B. borttog i 1:a punkten uttrycket »sådant» framför ordet »arbete». I allt väsentligt likalydande med dess för-slag var Kungl. Prop. till 1862—63 års riksdag. På förslag av L. U. vid sistnämnda riksdag infördes i 2:a punkten ut-trycket »kramlåda eller annan *dylik* bod» för att därmed markera att »brödbodar, mjölmagasiner, sockerbagerier och andra dylika butiker, varuti en handel drives, som till rörel-sens omfång och art ingalunda är jämförlig med den, som idkas i egentliga kramlådor, icke äro under det i sista punkten av §:en stadgade förbudet inbegripna»; se L. U:s bet. n:r 35 s. 21. I anledning av yrkande inom stånden vidtogs därefter på L. U:s förslag ytterligare den ändringen, att i 1:a punkten uttrycket: »som uppskov ej tåla kan» flyttades upp i lagtexten

¹ Se L. B:s mot. s. 42.

och såsom positiv relativsats hänfördes till orden »hantverk eller annat arbete», i stället för att såsom tidigare i egenskap av negativ relativsats ha hänförts till orden: »egen eller annans nödtorft»; se L. U:s utl. n:o 55 s. 7. Genom riksdagens beslut erhöll så §:en den avfattning, som den sedan oförändrat bibehållit, intill dess genom lagändring ^{30/5} 1919 sista punkten i densamma upphävdes. Strafflagens straffbestämmelserna angående sabbatsbrott avse därför numera hos oss endast olovligt arbetande å sabbat, icke olovligt idkande av handel.

Gärningen består däri, att man »å sön- eller högtidsdag mellan klockan sex om morgonen och klockan nio om aftonen» — vad i § 4 sammanfattas under uttrycket »å sabbatstid» — idkar viss verksamhet. Under uttrycket »högtidsdag» inbegripas, såsom förut nämnts, allenast sådana dagar, som enligt den för svenska statskyrkan fastställda ordning äro att anse såsom kyrkliga helgdagar.¹

Verksamheten i fråga angives i lagen med orden: »idkar någon hantverk eller annat arbete». Under uttrycket »arbete» kan endast hänföras sådan mänsklig verksamhet, som i någon väsentlig mån tjänar ett ekonomiskt ändamål. En verksamhet, som väsentligen avser rekreation eller tidsfördriv, avses ej därmed. Men säkerligen är här ej heller att därunder hänföra all sådan mänsklig verksamhet, som enligt ovan kan med detta ord betecknas. Redan den omständigheten, att i den ursprungliga §:s andra punkt gavs en särskild straffbestämmelse angående olovlig handel på sabbatstid, får anses giva vid handen, att en blott försäljningsverksamhet såsom sådan icke är att hänföra till »arbete». Visserligen kunde det tänkas, att anledningen till att lagen i punkt 2 upptog en särskild straffbestämmelse för olaga handel blott varit den, att lagen för detta fall velat frigöra bestraffningsregeln från det förbehåll, som densamma i fråga om »olovligt arbete» i punkt 1 uppställt genom orden: »utan det sker till egen eller annans nöd-

¹ Se Kyrko L. kap. 14 och därtill sig anslutande stadganden.

torft etc.». Men en sådan argumentering är ej övertygande. Tvärtom torde meningen med uttrycket: »lag samma vare» ursprungligen snarast varit att även för de i andra punkten omnämnda fallen upprätthålla detta förbehåll; jfr L. U:s bet. vid 1862—63 års riksdag n:r 35 s. 21, varest möjligheten av en dylik tolkning uttryckligen förutsättes.¹ Det finnes därför giltig anledning antaga, att enligt lagens mening försäljningsverksamhet såsom sådan icke är att hänföra under uttrycket »arbete» i §:s första punkt; och att lagen därför genom sammanställningen »hantverk eller annat arbete» velat inlägga en begränsning i så måtto, att det arbete, som i lagrummet avses, skall vara åtminstone ur någon synpunkt likartat med hantverk. Lagens förarbeten antyda emellertid, att man vid genomförandet av detta krav ej får gå alltför långt. Man kan i sådant hänseende åberopa, att L. K. ursprungligen upptagit formuleringen »hantverk eller annat *sådant* arbete» men att uttrycket »sådant» sedermera avsiktligt borttogs av L. B. Något krav på yrkesmässighet hos arbetet torde därför ej kunna uppställas. Däremot torde man i lagens ord få inlägga den begränsningen, att arbetet i fråga skall vara åtminstone i så måtto jämförligt med hantverk, att det övervägande har karaktär av ett kroppsligt arbete, som tjänar materiella behovs tillfredsställelse.

Därav följer att allt slags övervägande intellektuellt eller konstnärligt arbete faller utanför straffbestämmelsen. Idkande av författareverksamhet eller bildande konst, skådespelarkonst eller annat liknande arbete på sabbatstid är därför utan vidare tillåtet enligt förevarande lagrum; jfr rättsfall 1902 s. 162 (idkande av fotografiarbete med plåtars exponering å sabbatstid ej ansett vara av beskaffenhet att för vederbörande med-

¹ Det heter där vid motiveringen för inskjutandet av ordet »dylik» framför uttrycket »bod» bl. a.: Därvid har Utskottet icke förbisett, att de i början av denna punkt förekommande orden »lag samma vare» kunna tolkas såsom hänförande sig jämväl till den nyss förut gjorda restriktionen »utan det sker till egen eller annans nödtorft, som uppskov ej tåla kan — —».

föra ansvar). Beträffande skådespelarkonst och liknande verksamhet är emellertid att märka, att genom en K. K. ^{4/10} 1895 uppförande av skådespel, liksom en del andra liknande offentliga föreställningar, äro förbjudna på vissa större kyrkliga högtidsdagar. För överträdande av detta särskilda förbud finnes emellertid intet ansvar stadgat¹; utan torde påföljden härför allenast vara, att sammankomsten i fråga kan upplösas jämlikt Ordningsst. för rikets städer § 13, när det visar sig, att den »äsyftar eller innebär något, som strider mot allmän lag»², samt att straff kan ådömas enligt sistnämnda lagrum, därest sammankomsten enligt där givna regler icke kan anses vara »behörigen anmäld»; se härom vid 10:15.

Utanför förevarande stadgandes räckvidd faller ock såsom nämnt all slags försäljningsverksamhet såsom sådan. Frågan i vad mån sådan verksamhet under sabbatstid kan bestraffas var före 1919 års lagändring helt att bedöma enligt stadgandet i punkt 2 av denna § (och numera enligt de stadganden, som trätt i stället för denna) resp. de särskilda straffbestämmelser, som för vissa speciella fall i sådant hänseende kunna vara givna; jfr nedan. Det nu sagda gäller emellertid endast försäljningsverksamhet såsom sådan. I den mån därtill ansluter sig annat arbete, t. ex. mera betydande transportprestationer, blir den att anse såsom arbete i lagens mening; jfr rättsfall 1892 s. 85.

Men även annat arbete, som ej övervägande har karaktär av kroppsligt arbete, faller utanför lagrummet, såsom t. ex. vakthållning vid fabriker eller andra anläggningar.³ I den mån åter det väsentliga i tjänsteprestationen är den kroppsliga

¹ Se Sv. Förf. 1895 Nr 83. Jfr utslag av Svea Hov R. ^{29/11} 1922.

² Med uttrycket »allmän lag» torde nämligen i detta sammanhang få förstås även sådana allmänna föreskrifter, som K. M. i kraft av sin administrativa lagstiftningsmakt giver, i den mån de ej stå i strid med av Konung och riksdag gemensamt stiftad lag; jfr vid 10:15.

³ Den »tillsyn», som omtalas i K. F. angående tillverkning av brännvin 1907 § 36:2, torde emellertid vara av en vidsträcktare innebörd; jfr rättsfall 1901 s. 144.

ansträngningen, blir förhållandet ett annat. Därför torde t. ex. den verksamhet, som bedrives i raksalonger, varmbadhus, ävensom vanligt kontorsarbete, representera ett arbete i lagens mening; jfr rättsfall 1901 s. 488.

Det ifrågavarande arbetets beskaffenhet är i övrigt likgiltig. Straffbudet avser ej blott industriellt arbete och transportverksamhet, utan även jordbruksarbete, trädgårdsarbete o. s. v.

Emellertid är även sådan verksamhet, som utgör »arbete» i lagens mening, för vissa fall tillåten och strafffri, även om den sker å sabbatstid. Så är förhållandet med:

1) *arbete, som sker till egen eller annans nödtorft*. Hit torde böra hänföras alla sådana fall, då arbetet tjänar tillfredsställandet av hos medborgarne allmänt förefintliga personliga behov, samt dess inställande ej skulle kunna ske utan avsevärd olägenhet för dessa behovs bärare. Hit hör därför t. ex. det inom hemmen under sabbatstid bedrivna, nödvändiga hushållsarbetet samt annat arbete för hemmets behöriga skötsel. Hit är ock att hänföra söndagsarbete i s. k. koloniträdgårdar. Att det skall vara fråga om arbete, som tjänar behovs tillfredsställande *just å sabbatstid*, torde nämligen med lagens nuvarande avfattning ej kunna fordras.¹ Och att arbetets inställande nödvändigt skall medföra rent personliga olägenheter för vederbörande, torde ej heller kunna fordras. Även om dess inhiberande skulle medföra avsevärda ekonomiska olägenheter vid ifrågavarande behovs tillfredsställande, torde

¹ Annorlunda måhända enligt den i de äldre lagförlagen förefintliga, från M. B. hämtade formuleringen: »utan' det sker till egen eller annans nödtorft, som uppskov ej tåla kan»; jfr anm. hos FLINTBERG V s. 79. — L. U. vid 1862—63 års riksdag (i bet. N:o 35 s. 21) anser emellertid även denna formulering icke utesluta straffrihet för »den fattige hantverkaren, som använder några timmar av sin vilodag för att bereda sig och de sina ett knappt bröd». Erinras må ock därom, att det även enligt K. St. om eder och sabbatsbrott ^{17/10} 1687, p. 3, tilläts »en husman emot aftonen till sin nödtorft och uppehålle att fiska».

arbetet kunna sägas ha skett »till egen eller annans nöd-
torft». ¹

I fråga om sådan verksamhet, som bedrives yrkesmässigt, torde ifrågavarande prövning böra ske *in abstracto*. Det kan icke vara lagens mening, att det i fråga om varje del av sådan å sabbatstid bedriven verksamhet skall prövas, huruvida den ägt en dylik betydelse för de behov, som därigenom *in concreto* tillfredsställts. Det som skall prövas är fastmera, huruvida ett inställande av dylik verksamhet överhuvud kan antagas mera allmänt medföra en dylik olägenhet för samhällsmedlemmarne. Ur denna synpunkt torde det vara att förklara, att öppethållande av rak- och frisérsalonger icke ansetts hemfalla under förevarande straffbestämmelse; se rättsfall 1901 s. 488. På liknande sätt torde ock förhålla sig med varmbadhus. Angående öppethållande av dessa båda slag av inrättningar gälla emellertid numera särskilda stadganden i Lag ^{30/5} 1919 om begränsning av tiden för idkande av handel och viss annan rörelse, §§ 2 och 9, enligt vilka dylikt arbete å sön- och helgdag är helt och hållet förbjudet och belagt med särskilt straff. Undantagna från förevarande straffbud äro ur nu nämnda synpunkt ock bageri- och konditoriarbete, angående vilka emellertid vissa begränsande bestämmelser gälla enligt Lag ^{22/6} 1923 om vissa inskränkningar beträffande tiden för förläggande av bageri- och konditoriarbete. Ur nu nämnda synpunkt har man ock att bedöma en yrkesmässig transportverksamhet, som tjänar till befordran av personer eller resgoods, såsom järnvägs- och spårvägstransport, drosk- och automobiltrafik, resgoods- och stadsbudsexpeditioner m. m. Allt detta är sådant, som enligt förevarande stadgande utan vidare är tillåtet helgdagsarbete.

2) arbete, som ej kan tåla uppskov.

Medan förut nämnda stadgande är byggt på konsumtions-

¹ Vid en eller annan underdomstol har tidigare fällts till ansvar enligt 7:3 för söndagsarbete i s. k. koloniträdgårdar.

synpunkten (i vidsträckt mening), tager förevarande stadgande sikte på i vad mån arbete å sabbatstid kan anses tillåtet ur produktionssynpunkt (i vidsträckt mening). Lagens mening kan icke anses vara, att det därutöver jämväl ur konsumtionssynpunkt skall särskilt prövas, huruvida arbetet kan tåla uppskov. I den mån detta spörsmål ur konsumtionssynpunkt är av betydelse, vinner det beaktande redan vid avgörande av frågan, huruvida arbetet kan sägas ha skett »till egen eller annans nödtorft». Annorlunda var förhållandet enligt de äldre lagförslagens, från M. B. hämtade formulering: »utan det sker till egen eller andras nödtorft, som uppskov ej tåla kan». Men då den nuvarande formuleringen av lagrummet genomfördes på förslag av L. U. vid 1862—63 års riksdag, gav nämnda utskott genom sin motivering av densamma ganska tydligt tillkänna, att därmed avsåges att på nu nämnda sätt hålla konsumtions- och produktionssynpunkterna i sär från varandra. Utskottet yttrade nämligen: »Den nuvarande ordställningen skulle onekligen kunna giva anledning till den tydning av §, å ena sidan, att arbete å sabbat, *om än aldrig så brådskande och angeläget för den, som verkställde eller låte verkställa detsamma*, vore förbjudet, därest ej kunde visas, att det skett till egen eller andras nödtorft, och å andra sidan, att arbete å sådan tid, ehuru företaget till egen eller andras nödtorft, vore med ansvar belagt utom i den i de flesta fall säkerligen svårbevisliga händelsen, att nödtorften ej tålte uppskov».¹

Det återstår nu att undersöka, vilka omständigheter som få anses vara avgörande vid besvarandet av spörsmålet, huruvida arbetet ur ovan angivna synpunkt »icke kan tåla uppskov». Det är då till en början tydligt, att ekonomiska synpunkter härvid komma att fälla utslaget, men även, att det för arbetets tillåtlighet icke kan vara tillräckligt, att dess inställande skulle medföra en minskning i produktionsvinst för

¹ Se L. U:s utl. N:o 55 s. 7.

vederbörande. Att låta förvärvsintresset på dylikt sätt genom-
bryta regeln, vore tydligen att göra densamma illusorisk.

I första hand förtjäna sådana fall beaktande, då arbetets
företagande är nödvändigt till förebyggande av en fara för
avsevärd skada å egendom. Hit hör t. ex bärgning å sabbatstid
av skörd, som eljest skulle löpa fara att förstöras eller ytterligare
försämrass. I sådana fall föreligger en nödsituation, för vilken
lagen genom förevarande bestämmelse stadgat straffrihet. Emel-
lertid kan icke en prövning ur blott denna synpunkt ensamt
vara avgörande. Det måste även provas, huruvida den ifråga-
varande produktionsprocessen till sin beskaffenhet är sådan,
att den utan någon större olägenhet kan av vederbörande så
omläggas, att faran även med arbetets inställande å sabbats-
tid kunnat undvikas. I annat fall skulle en möjlighet öpp-
nas för förvärvsintresset att på en omväg eludera lagens regler
angående sabbatsvila. Skulle emellertid en dylik omläggning
på grund av produktionsprocessens natur icke utan avsevärd
olägenhet kunnat ske, får förfarandet i fråga anses tillåtet.
Man torde nämligen icke hava rätt att *in dubio* uttyda lagens
regler så, att den komme att lägga en alldeles extra börda
på vissa produktionsprocesser i jämförelse med andra; se rätts-
fall 1909 s. 27.¹ Därest åter produktionsprocessen är av be-
skaffenhet att utan avsevärd olägenhet medgiva en dylik om-
läggning, torde få anses avgörande, huruvida den fara, som i
föreliggande fall endast genom arbetets företagande kunde
förebyggas, yppat sig å sådan tid, att det varit objektivt sett
möjligt att företaga en dylik omläggning. Där så ej varit
förhållandet, måste även i detta fall förfarandet anses tillåtet.

Det kunde synas vara i viss mån oförenligt med lagens av-
fattning att tillägga här senast behandlade omständigheter
betydelse för frågan om gärningens straffbarhet, då ju enligt

¹ Jfr ock ett rättsfall 1901:144 (i vad det avsåg skumning och silning
av jätten), varest dock fråga var om ansvar för olovligt arbete å sabbat en-
ligt bestämmelser inom speciallagstiftningen.

denna blott den frågan synes vara avgörande, huruvida arbetet i fråga rimligen kunnat uppskjutas. Men här liksom i andra fall, då en nödsituation grundar straffrihet, få lagens straffbud principiellt (d. v. s. då intet annat är uttryckligen stadgat) anses kunna drabba även den som företagit gärningen i en dylik situation, därest det stått i hans makt att genom en relativt obetydligare uppoffring av intresse förebygga nödsituationens inträde; se härom vidare straffrättens allmänna del.

Återstår slutligen spørgsmålet huruvida även annat slag av ekonomisk förlust, som skulle uppstått genom arbetets inställande, får komma i betraktande. Givet är, att den förlust, som blott är den normala följden av att sabbatstid ej får tagas i anspråk som arbetstid, icke i detta sammanhang har något att betyda. Men därest arbetets inställande därutöver skulle åsamka vederbörande särskilda förluster, uppstår frågan, i vad mån hänsyn får tagas härtill. Enligt lagens avfattning äro dylika intressekollisioner icke uteslutna från beaktande. Den är icke begränsad allenast till verkliga nödsituationer. I äldre rätt voro, ock dylika intressekollisioner särskilt beaktade.¹ Även i detta hänseende torde därför i första hand vara avgörande, huruvida produktionsprocessen i fråga utan större olägenhet kunnat så anordnas, att förlusten även med inställande av arbetet å sabbatstid kunnat undvikas. Skulle detta på grund av produktionsprocessens allmänna beskaffenhet icke varit möjligt, får förfarandet anses tillåtet; jfr rättsfall 1901 s. 144 (rengöring av ångpanna i fabrik å sabbatstid ansedd som tillåtet arbete, då ångpannan på grund av driftens beskaffenhet ständigt måste vara i bruk för fabriksverksamhetens bedrivande; 3 led. mot 3 i H. D.). Därest åter produktionsprocessen ifråga i sig är av beskaffenhet att utan större olägenhet medgiva sådan omläggning, torde härvid

¹ Se K. St. om eder och sabbatsbrott ¹⁷/₁₀ 1687, p. 3: »Om fiskelekar äro förhanden, och fara är, att rätta tiden till deras nyttjande förflyter, måge de — — skötas och iakttagas».

bli av betydelse, huruvida den särskilda förlust, som skulle uppstå genom arbetets inställande beror på omständigheter, som yppat sig å sådan tid, att dylik omläggning objektivt sett kunnat verkställas. Visserligen äro dessa fall av intresse-kollisioner icke utan vidare att anse såsom nödsituationer, men den härövan angående dessa uppställda grundsatsen torde otvivelaktigt gälla även angående dessa. Det ovan sagda synes ock överensstämma med den inom rättspraxis härskande uppfattningen. Se rättsfall 1901 s. 131 (arbete å sabbatstid för iordningställande av last till fartyg, vilket varit nödvändigt för undvikande av överliggedagsersättning, ansett såsom tillåtet, då fartyget inkommit flera dagar tidigare än man haft anledning vänta); jfr ock rättsfall 1892 s. 85 (forsling av varor å sabbatstid i och för fartygs lastning, som verkställts för undgående av överliggedagsersättning, belagt med ansvar; 4 led. mot 3 i H. D.).

De ovan under 1) och 2) anförda omständigheterna ha här behandlats såsom grunder till rättsstridighetens bortfallande. Det kan icke gärna vara lagens mening, att även under dessa förhållande ett vanhelganden av sabbaten, ett sabbatsbrott, skulle föreligga, ehuru den skyldige med hänsyn till förenämnda omständigheter av subjektiva grunder befriades från straff.¹ Vid den tid, då 1864 års strafflag tillkom, utgick man allmänt från den uppfattningen, att även tillvaron av dylika grunder, för att för svaranden medföra strafffrihet, skulle av denne bevisas.² Numera har dock uppfattningen i detta hänseende blivit en annan. I överensstämmelse med

¹ I L. U:s vid 1862—3 års riksdag ovan (s. 38) refererade uttalande behandlas ock dessa omständigheter såsom avgörande för huruvida gärningen kan anses »förbjuden» eller icke. Härvid kan dock ej alltför stor vikt fästas — så mycket mindre, som vid den tid, då dessa ord fälldes, något objektivt rättsstridighetsbegrepp knappast ännu var utbildat.

² Jfr uttrycket i L. U:s bet. vid 1862—3 års riksdag n:r 35 s. 21, varest i fråga om den förutvarande 2:a punkten i denna § yttras: »Utskottet har ansett en sådan nödtorft icke behöva särskilt bevisas, då fråga ej är om andra försäljningsställen än de av utskottet nyss åsyftade».

numera allmänt vedertagna straffprocessuella grundsatser angående bevisskyldigheten ifråga om grunder till rättsstridighetens bortfallande (såsom t. ex. i fråga om nödvärn) åligger det, där ej annat är i lag uttryckligen föreskrivet¹, för ansvars utkrävande käranden att bevisa, att sådana grunder icke föreligga. Svarandens uppgifter i sådant hänseende måste med andra ord tagas för goda, intill dess desamma kunna anses vederlagda genom omständigheterna i målet, domstolen naturligen obetaget att pröva, huruvida de av svaranden åberopade omständigheter verkligen äro av beskaffenhet att grunda något av de i lagen nämnda undantagen. Det utslag, varigenom svaranden trots gjorda invändningar angående gärningens tillåtlighet fälles till ansvar, borde alltså numera lyda: »enär de av svaranden åberopade omständigheter icke äro av beskaffenhet att för honom medföra befrielse från ansvar» eller: »då svarandens uppgifter därom, att etc. . . . måste anses vederlagda genom omständigheterna i målet» resp. åtminstone »på grund av omständigheterna i målet ej förtjäna tilltro». I de ovan åberopade, äldre rättsfallen framskymtar emellertid stundom, särskilt i underrätternas utslag, den äldre uppfattningen. Se t. ex. rättsfall 1909 s. 27 (U. R.: »enär det arbete — — — icke *visats* vara av sådan beskaffenhet, att detsamma icke kunnat tåla uppskov»).

Subjekt för detta brott kan principiellt envar vara, som medverkat till att ett sådant arbete som ovan sagts, å sabbatstid förrättats², av vad religion han än må vara. I motsats till vad stundom i främmande rätt är fallet, riktar sig lagens förbud utan inskränkning även mot den, vilken tillhör ett religionssamfund, som helighåller annan dag än söndagen såsom vilodag.³ Det är vidare icke blott den, som låtit sådant

¹ Så t. ex. i Str. L. 11:10: »utan att kunna skälig anledning därtill *visa*».

² Jfr däremot t. ex. Lag 22/6 1923 om vissa inskränkningar beträffande tiden för bageri- och konditoriarbete, varest straffet allenast riktas mot »innehavare av företaget».

³ Denna grundsats fastslogs i fråga om judarna i svensk rätt i samband

arbete åt sig verkställas, som drabbas av straffet. Förslag i sådan riktning framställdes vid 1862—63 års riksdag, men avvisades av L. U.; se dess utl. N:o 55 s. 6—7. Den som efter annans uppdrag eller befallning verkställer dylikt arbete kan emellertid av särskilda subjektiva eller objektiva grunder bli fri från ansvar. I dylikt fall blir den, för vars räkning arbetet verkställts, att straffa enligt vanliga regler, vanligen såsom gärningsman. Något »husbondeansvar» enligt de i vissa specialförfattningar uppställda regler gäller däremot icke ifråga om förevarande §. I praktiken torde emellertid ansvar enligt förevarande lagrum regelmässigt endast riktas mot den, för vars räkning arbetet verkställts. Detta får anses sammanhånga därmed, att brottets egenskap av religionsbrott alltmåra förflyktigats i den allmänna uppfattningen; jfr nedan s. 49.

Med hänsyn till *de subjektiva rekvisiten* måste förutsättas, att gärningen åtminstone i så måtto varit uppsåtlig, att det förelegat en vilja att åstadkomma arbetet i fråga — av betydelse, särskilt om arbetet verkställts genom annan — samt kännedom om att arbetet verkställts å sabbatstid. Ett, låt vara obetänksam samt antagande att klockan t. ex. redan slagit nio vid tillfället ifråga, utesluter sålunda straff. Det nu sagda får anses vara en följd redan därav, att sabbatsbrottet av vår lag behandlats såsom religionsbrott. Ty däri ligger, att man uppsåtligen företagit något, som är ägnat att undergräva religionens helgd; jfr L. B:s ovan (s. 32) anförda karakteristik av sabbatsbrottet

med tillåtelsen till religionsövning i riket genom Kommers-kollegiets Reglemente d. 27/5 1782, § 25: »Ej måge judarne på sön- och högtidsdagar öppna deras bodar till handel och köpenskap eller sig andra göromål företaga, varigenom förargelse ibland de kristne uppväckas kan, vid den plikt, som allmänna lagen å sabbatsbrott stadgar. Icke heller må jude — — — besvära dem (sina av annan nation varande tjänstehjon) på sön- och högtidsdagar med annat arbete, än det som svenskt tjänstefolk då vanligen plåga förrätta». Jfr numera K. F. 30/5 1838 ang. mosaiska trosbekännares skyldigheter och rättigheter här i riket, § 1, samt Lag. 16/10 1908 ang. ändring av nämnda §, varigenom stadgas, att »mosaiska trosbekännare så väl för sina personer som för sin egendom och näring eller rörelse äro underkastade samma skyldigheter och åligganden, som övriga svenska undersåtar».

såsom innefattande ett ådagaläggande av »förakt» för instiftelsen av sön- och högtidsdagar.

Tvivelaktigare är, om kravet på uppsåtthet skall upprätthållas även med hänsyn till de särskilda omständigheter, som enligt denna § utesluta gärningens rättsstridighet. I så fall skulle för ansvars inträde jämväl krävas kännedom om att dylika omständigheter icke varit förhanden. Detta vore onekligen ägnat att betänkligt kringskära straffbudets räckvidd. Något sådant kan icke heller anses såsom en nödvändig följd av brottets behandling som religionsbrott. Det torde därför för straffs inträde få anses vara tillräckligt, att vederbörande *bort* inse att dylika förhållanden icke voro för handen. Hade han sålunda t. ex. bort inse att produktionsprocessen utan någon större olägenhet kunnat av honom omläggas till undvikande av arbete å sabbatstid, och hade han bort taga i beräkning de omständigheter, varav den genom arbetets inställande inträdande förlusten är beroende, så tidigt, att en dylik omläggning kunnat äga rum, kan icke ett obetänksamt förbiseende av någondera eller båda dessa omständigheter befria honom från straff. Detta synes ock, så vitt man av ovan anförda rättsfall kan döma, vara den inom rättspraxis härskande uppfattningen. Ett misstag angående innehållet av lagens regler om, när arbetet är att anse såsom otillåtet, befriar där emot, vare sig det kan anses ursäktligt eller icke, här lika litet som eljest principiellt från ansvar.

Straffet är böter, högst 20 kronor. Gärningen kan emellertid även medföra högre straff enligt straffbestämmelser inom speciallagstiftningen; se t. ex. K. F. ^{11/10} 1907 angående tillverkning av brännvin, § 36 jfrd med § 2 mom. 3, m. fl. st. Då dessa straffbestämmelser delvis äro givna ur andra synpunkter, samt den tid, under vilken arbetet å helgdag är förbjudet, ofta är annorlunda bestämd, torde i dylika fall, därest gärningen jämväl är straffbar enligt 7: 3, rätteligen jämväl detta lagrum böra i domen åberopas. Angående fall, då gärning, som

enligt förevarande lagrum är att anse såsom tillåten, likvisst hemfaller under andra straffbestämmelser, jfr ovan s. 37.

Straffbestämmelsen i §:s 2:a punkt stadgade samma straff, som nu är sagt, för *olaga handel å sabbatstid*. Den avsåg dock endast öppnande till salu av »kramlåda eller annan dylik bod», varmed torde hava avsetts sådana bodar, som tillhandahöllo varor, beträffande vilka försäljning och inköp regelmässigt utan större olägenhet kunde begränsas till annan tid. Lagens ståndpunkt var alltså, att man i detta fall, liksom i fråga om yrkesmässigt bedriven verksamhet enligt 1:a punkten, hade att verkställa en prövning *in abstracto* angående huruvida verksamheten ifråga sker till egen eller andras nödtorft.¹

Undantagen från straffbestämmelsen var först och främst all sådan *försäljningsverksamhet, som ej kunde betecknas såsom handel* i egentlig mening, såsom t. ex. idkande av värds-husrörelse. Sistnämnda form av försäljningsverksamhet är, i den omfattning som angives i Lag ³⁰/₅ 1919 om begränsning av tiden för idkande av handel och viss annan rörelse, § 15, alltjämt undantagen från den allmänna lagstiftningen angående förbud mot försäljnings idkande å sön- eller helgdag, men underkastad inskränkningar i avseende å dess bedrivande å sabbatstid genom de bestämmelser som givits i avseende å utskänkning av rusdrycker och pilsnerdricka; se K. F. ¹⁴/₆ 1917 ang. försäljning av rusdrycker, § 56, samt K. F. ¹¹/₇ 1919 ang. försäljning av pilsnerdricka, § 19.

Undantagen var vidare sådan *handel, som icke bedrevs i bod*.² Uttrycket »bod» utsträcktes emellertid i rättspraxis mycket långt; se rättsfall 1900 s. 16 (öppet salustånd, varå fanns anbragt tältduk, ansett såsom bod): Men tillsaluhållande

¹ Jfr L. U:s vid 1862—3 års riksdag bet. n:o 35 s. 21, varest framhålles, att utskottet i fråga om bodar, som icke äro hänförliga under lagrummet, »ansett en sådan nödtorft icke böra behöva särskilt bevisas».

² Det tidigare i M. B. 6: 8 stadgade förbudet att »köpslaga i skepp eller andra farkoster» var upphävt genom 1864 års Str. L.

av varor från alldeles öppna salustånd eller eljest utomhus medelst kringbärande av låda e. dyl. hemföll ej under straff. Genom en lag d. $14/5$ 1909 stadgades emellertid straff för tillsaluhållande av tobak och tobaksvaror »utomhus» å sön- eller högtidsdag utan K. B:s tillstånd. Förbudet gällde utan någon sådan inskränkning i avseende å tiden, som i 7: 3 sägs. Ytterligare stadgades genom en lag d. $5/6$ 1909 vid särskilt straff ett generellt förbud mot att å tid, då bod av visst slag enligt där givna bestämmelser icke finge hållas öppen, »utomhus» tillsaluhålla varor, varmed handel i dylik bod idkas. Denna lag stadgade dock endast en rättighet för kommunala myndigheter att utfärda förbud mot bods öppethållande utöver viss tid å *söckendagar*, en befogenhet, som emellertid genom en lagändring d. $6/6$ 1912 utsträcktes till att kunna omfatta även sådan tid å sön- eller helgdagar, »som enligt Strafflagen ej är att hänföra till sabbatstid». I överensstämmelse härmed kunde alltså förbudet att idka försäljning »utomhus» endast avse (söckendagar samt) den tid av sön- och helgdagar, som icke var att hänföra till sabbatstid. Emellertid har numera ett allmänt dylikt förbud, avseende även sabbatstid, stadgats genom nedan nämnda lag av år 1919 om begränsning av tid för idkande av handel och viss annan rörelse, § 8. Det avser allt tillsaluhållande »annorstädes än i bod» under tid, då handelsbod av visst slag ej må hållas öppen, av vara, varmed handel i dylik bod idkas. Särskilt tillstånd till dylik försäljning kan emellertid lämnas av länsstyrelse. Och helt undantagna från detta förbud äro enligt lagens § 15 särskilt försäljning av tidningar utomhus samt försäljning utomhus i mindre omfattning av mat, läskedrycker, blommor o. dyl., ävensom viss annan försäljning; jfr nedan s. 48.

Undantagen från straffbestämmelserna i 7: 3 var såsom nämnt även *viss handel, som bedrevs i bod*. Hit hörde handel i sådana bodar, varest huvudsakligen försålles vissa nödvändiga matvaror såsom bröd, mjölk, smör, ägg och konditorivaror

(jfr rättsfall 1897 s. 367), ävensom handel med frukt och blommor (se rättsfall 1892 s. 526) samt även ölhandel (se rättsfall 1874 s. 318 samt 1895 s. 10). Enligt K. Förkl. ⁹/₆ 1893 skulle däremot under straffbestämmelserna i 7:3 inbegripas även bod, där tobak eller vad därav var förfärdigat hölls till salu, vilket spörsmål tidigare varit i rättspraxis omstritt.¹ Förbudet mot handelsbods öppenhållande å sön- eller helgdagar blev emellertid senare genom speciallagstiftning väsentligt utsträckt utöver vad i 7:3 stadgats. Sedan nämligen, på sätt förut nämnts, genom en lag d. ⁵/₆ 1909 de kommunala myndigheterna erhållit befogenhet att utfärda förbud mot handelsbodars öppethållande utöver viss tid på söckendagar, gav detta anledning till att den tid å sön- eller helgdagar, som icke var att hänföra till sabbatstid, i stället utnyttjades för sådan handels drivande. I anledning härav utvidgades genom lagändring ⁶/₆ 1912 nämnda befogenhet till att kunna omfatta förbud även mot handelsbods öppethållande under sön- och helgdagar »å sådan tid, som enligt strafflagen ej är att hänföra till sabbatstid». De nu nämnda förbuden kunde avse alla slags bodar, även sådana, vilkas öppethållande under sabbatstid enligt strafflagen 7:3 var tillåtet. Straffet i nu nämnda 1909 års lag för överträdelse av de enligt densamma utfärdade förbud var emellertid väsentligt strängare än straffet för olaga handel å sabbatstid i S. L. 7:3. Därav blev alltså en följd, att det var *mindre* straffbart att hålla en bod öppen å sabbatstid, än t. ex. efter kl. 9 på söndagsaftonen.

Numera har emellertid genom Lag ³⁰/₅ 1919 om begränsning av tiden för idkande av handel och viss annan rörelse enhetliga regler givits angående handelsbods öppethållande även å sön- och helgdagar, och i samband därmed 2:a punkten i Str. L. 7:3 upphävt. Den nya lagens § 2 stadgar ett generellt förbud för handelsbods öppethållande å sön- och helgdagar, vilket avser även sådan tid som icke är att hänföra till

¹ Se härom MONTAN: *Juridiska uppsatser* s. 94—6.

sabbatstid. Undantag från förbudet är enligt samma § gjort allenast för sådana bodar, där handel idkas med mejeriprodukter, ägg, margarin, bageri- och konditorivaror, färsk frukt och blommor. För försäljning av *enbart* dylika produkter må sådan bod hållas öppen å sön- eller helgdag mellan klockan 7 och 10 f. m. Kommunalmyndighet äger dock jämlikt lags § 3 besluta inskränkning av denna tid ävensom utsträckning av densamma till kl. 11 och, under högst två timmar, efter kl. 1.

Helt och hållet utanför denna lags stadganden faller enligt dess 15 §, förutom viss försäljning som äger rum i samband med världshusrörelse¹, jämväl all försäljning av rusedrycker och pilsnerdricka. Inskränkande bestämmelser för dylik handel i förevarande hänseende finnas i K. F. ¹⁴/₆ 1917 ang. försäljning av rusedrycker, § 56, vilken helt förbjuder utminuteri av sådana å sön- och helgdagar, samt K. F. ¹¹/₇ 1919 ang. försäljning av pilsnerdricka, § 20, enligt vilken detaljhandel med pilsnerdricka å sön- och helgdagar är å landet helt förbjuden, och i stad tillåten endast till kl. 10 f. m.

Helt undantagna från 1919 års lags bestämmelser äro jämlikt dess § 15 vidare: försäljning å apotek; för resande avsedd försäljning vid järnvägs- eller ångbåtsstation, i järnvägsvagn eller å fartyg; försäljning av tidningar till gäster å kafé- eller restaurantlokaler; vidare ock försäljning av motor- och smörjoljor samt andra för framförande av motorfordon nödvändiga varor, som sker från upplagsställe, där andra varor ej försäljas, samt slutligen tillfällig försäljning för välgörande eller annat ideellt ändamål.

Straffet för överträdelse av nämnda lags stadganden angående öppethållande av handelsbod, liksom även för överträdelse av dess förut nämnda förbud mot att å tid, då bod ej må hållas öppen, annorstädes tillsaluhålla varor, varmed handel där idkas, är väsentligt strängare än straffet för sabbatsbrott i Str. L. 7:3. Maximum är 500 kronors böter.

¹ Jfr härom ovan s. 45.

Den utveckling, för vilken ovan redogjorts, utvisar, att söndagsvilan såsom ett rättsligt skyddat samhälleligt intresse efterhand väsentligen skiftat innehåll. Ännu vid tiden för 1864 års strafflags tillkomst var det huvudsakligen hänsyn till den kristna statsreligionens helgd, som däri kom till uttryck; därför ställde sig ock 1800-talets liberalism i sin dubbla strävan att lossa alla band, som hämmade arbetets frihet, samt att kringskära det yttre tvång, som religionen lagt på människorna, ganska fientlig mot densamma.¹ Numera är det närmast intresset av en lämplig arbetets hygien, som däri kommer till uttryck. Och i samband därmed har samhällets intresse av dess upprätthållande förstärkts.

Historiskt sett är ock sambandet mellan denna institution och den kristna religionen i grunden ganska ringa. Sabbatsvilan som institution har kristendomen övertagit från judendomen; och icke ens inom denna torde den vara ursprunglig. Sjäundedagsvilan förefanns redan i den fornbabyloniska kulturvärlden. Sabbatens namn (sabattu) påträffas inom densamma redan i det andra årtusendet f. Kr., ehuru man icke synes med säkerhet kunnat bevisa, att detsamma avsett nämnda institution. Och det är först efter de judiska emigranternas återvändande från den babyloniska exilen som strävanden att på allvar genomföra sabbatsbudet inom judendomen synas ha gjort sig starkare gällande. Att åter Solens dag blivit vilodag i stället för den judiska sabbaten, är heller icke att helt återföra till något speciellt kristet inflytande. Minst lika mycket torde detta ha berott av dess store medtävlare, mithrasreligionen. Det är dess gudoms, Solgudens dag, som nu är vår vilodag. Den avgörande brytningspunkten — och tillika den stora kompromissen — betecknar den sannolikt i denna sist nämnda religion uppfostrade soldatkejsaren Konstantin den Stores edikt av 321, vari han anbefaller, att »på Solens dag»

¹ Se t. ex. översikten av de yrkanden, som i sådant hänseende gjordes vid 1862—63 års riksdag i L. U:s utl. vid nämnda riksdag n:o 55 s. 6—7.

alla rättsförhandlingar skulle vila, samt både kristna och hedniska soldater på denna dag dyrka sin gud med gudstjänst och bön. Ur universalhistorisk synpunkt framstår därför denna institution närmast såsom en under de gångna årtusenden inom den västerländska kulturmänskligheten utexperimenterad lämplig form för det mänskliga arbetets rytmik, i förhållande vartill den franska revolutionens kortvariga experiment med tiodagarsveckor ter sig som en försvinnande episod. I de sociala intressen, som numera uppbära denna institution, synes den ock hava vunnit en säker förankring för en oöverskådlig framtid — alldeles fränsett, att det ännu alltjämt i vissa stora länder, särskilt de anglosaxiska, främst är religiösa intressen, som uppbära densamma.

4 §.

Begår någon brott å sabbatstid; varde den omständighet såsom försvårande ansedd.

I enlighet med den katolska kyrkans stadganden om s. k. Gudsfrid (*treuga Dei*) fanns i de medeltida kyrkobalkarna stadgat särskilda böter till biskop för misshandelsbrott och dråpsbrott, som förövades å helgdag.¹ Grundsatsen om sådana särskilda böters utgående upprätthölls även vid reformationens genomförande; se den s. k. Västerås Stadga 1528, p. 5. Och även då den kyrkliga domsrätten på förevarande område upphört, bibehölls en liknande grundsats; se ABRAHAMSSON s. 783. Senare gävos liknande stadganden även ifråga om andra brott. Så t. ex. i K. Br. ¹⁶/₁₀ 1724 (beträffande lägersmål)² och i K. Förkl. ⁶/₁₀ 1731 (beträffande förbjudna spel).³ I M. B. 3:6 gavs en generell regel om att »den, som begår något brott på söndagar eller högtidsdagar» skulle ådömas särskilda böter för sabbatsbrott vid sidan av det övriga straffet.

¹ Jfr ABRAHAMSSON: *Sveriges Rikets Landslag*, Kirk. B. kap. XVIII.

² ABRAHAMSSON a. a. s. 264.

³ MODEÉ II s. 924.

Förevarande § är likalydande med motsvarande stadganden i de äldre lagförslagen.

Den föreskriver endast att den omständigheten, att ett brott förövats å sabbatstid, skall anses såsom försvårande. Den utsäger alltså icke, att brottet skall anses begånget under försvårande omständigheter. Huruvida så skall anses vara fallet, beror av övriga vid brottet föreliggande och på straffmätningen inverkan omständigheter. Med »sabbatstid» förstås den förut i § 3 angivna tiden å sön- eller helgdag. Ett brott, som är begånget mellan två helgdagars sabbatstider, är sålunda icke att anse som begånget »å sabbatstid»; se rättsfall 1921 s. 133.

Fråga kan vara, huruvida denna § alltid skall tillämpas i i fråga om brott, som förövats å sabbatstid. Stadgandets upptagande bland religionsbrotten blir i detta avseende av en viss betydelse. Ett religionsbrott förutsätter, såsom ovan (s. 43) påpekats, att man uppsåtligen åstadkommit något, som är ägnat att undergräva religionens helgd. Det »något», varom det i detta fall är fråga, är ett brott. Det ligger då nära till hands att kräva att detta brott skall vara, åtminstone till någon del, uppsåtligen åstadkommet. I fråga om den, som blott gjort sig skyldig till ett alltigenom culpöst förfarande t. ex. genom ett vådaskott vid en jakttur eller genom vårdslöst framförande av automobil råkat att skada en annan människa, är det knappast rimligt att åberopa denna §. En antydan om en dylik begränsning kan ock sägas ligga i lagens uttryck: »*begår* någon brott». Ehuru detta uttryck visserligen icke är otvetydigt (jfr t. ex. Str. L. 5:2), leder det dock här i jämförelse med andra mera neutrala uttryck — såsom t. ex. »göra sig skyldig till brott» o. dyl. — onekligen närmast tanken till uppsåtliga förfaranden.¹ Å andra sidan synes man i detta

¹ De äldre förut nämnda specialstadgandena i ämnet synas ävenledes endast avse dylika fall. Även i fråga om tillämpningen av M. B. 3:6 torde rättspraxis varit enahanda; se FORSMAN a. a. s. 732.

fall, då sabbatsbrytandet består i brotts begående, icke kunna fordra kännedom hos vederbörande om att brottet förövats å sabbatstid. Lagens ståndpunkt är säkerligen att ifråga om den, som uppsåtligen begått brott, redan det blotta faktum, att det förövats å sabbatstid, är ägnat att inverka försvårande.

Huruvida nu nämnda grunder kunna anses tillräckliga för att utesluta §:s tillämplighet även ifråga om uppsåtliga underlåtenhetsförbrytelser, är mera tvivelaktigt. I fråga om s. k. rena underlåtenhetsförbrytelser, torde väl så vara möjligt, men svårigen i andra fall, därest gärningen verkligen kan anses såsom begången å dylik tid.¹

Bestämmelsen måste, åtminstone *ex analogia*, anses tillämplig även ifråga om gärningar, som straffbelagts i speciallagstiftningen². §:n kommer till riklig användning, då söndagen just är den veckodag, under vilken största antalet brott förövas.

Emellertid bör bestämmelsen ej åberopas ifråga om brott mot i särskilda specialförfattningar givna förbud mot visst arbetes eller viss försäljningsverksamhets idkande å sön- eller helgdag. Lagens mening har säkerligen varit, att i fråga om dylika gärningars stämplande såsom sabbatsbrott, straffbestämmelserna i § 3 principiellt skulle anses uttömmande. Och häri kan ingen ändring anses vara gjord genom upphävandet av straffbestämmelsen i sista punkten av § 3 samt nämnda straffbestämmelses ersättande med andra stadganden, helst straffen därigenom blevo väsentligen skärpta. Om en

¹ Ang. rättspraxis ifråga om M. B. 3:6, jfr FORSMAN a. a. s. 731.

² Stundom har dock i sådant hänseende tidigare särskilda föreskrifter givits; se K. F. 9/10 1905 ang. försäljning av brännvin § 36: 5, samt K. F. 9/10 1905 ang. försäljning av vin och maltdrycker § 33: 3, varest en motsvarande bestämmelse gives i fråga om där nämnda förbrytelser, därest de skett »å sön- eller helgdag», och alltså icke blott i fråga om »sabbatstid». Bestämmelsen står i samband därmed, att före dessa förordningars tillkomst i dylikt fall särskilda tilläggsböter utdömdes. Nämnda stadganden ha emellertid uteslutits i den senare rusedryckslagstiftningen; jfr K. F. 14/10 1917 ang. försäljning av rusedrycker § 74.

dylik verksamhet å sabbatstid icke hemfaller under 3 §:s straffbestämmelse, men likvisst är genom särskilda straffbestämmelser å sön- eller helgdag förbjuden, bör likvisst icke § 4 åberopas. I fråga om arbete, som enligt § 3 är förbjudet, kan därför allenast denna § tillämpas, eventuellt i förening med annan särskild straffbestämmelse för idkande av ifrågavarande arbete å sabbatstid; jfr ovan s. 44. Och ifråga om arbete, som enligt § 3 är tillåtet, låt vara att dess idkande å sön- eller helgdag på grund av andra straffbestämmelser är förbjudet även å sabbatstid — såsom t. ex. ifråga om öppethållande av raksalong — kan varken § 3 eller § 4 tillämpas.

I fråga om en verksamhet, som väl enligt ovan (s. 33 ff.) kunde hänföras till arbete, men som i lag redan ur andra synpunkter är straffbelagd, såsom t. ex. ifråga om olovlig skogsavverkning å annans ägor, blir däremot 4 § tillämplig. Under »arbete» i 3 §:s mening torde nämligen icke vara att hänföra en sådan verksamhet, som redan i sig är ur andra synpunkter kriminaliserad. Det sagda har betydelse bl. a. ur åtalssynpunkt. Vore nämligen en olovlig skogsavverkan å annans ägor att hänföra till »arbete» i 3 §:s mening, skulle nämligen dylik gärning, förövad å sabbatstid, såsom »innefattande brott» jämväl enligt 7: 3 jämlikt regeln i Pr. L. 19: 2 utan vidare hemfalla under allmänt åtal, medan så svårigen kan anses vara förhållandet, därest blott 4 § är tillämplig.

* * *

Medan straffbestämmelserna i förevarande kapitel skydda den kristna religionens intressen över huvud, men endast så långt som detta skydd motsvarar även den svenska statskyrkans intressen, äga vi därutöver ännu kvar en del andra stadganden, som skydda statskyrkans intressen, utan att likvisst de handlingar, varom därvid blir fråga, kunna sägas innefatta någon förgräpelse å den kristna religionens intressen såsom sådana.

De utgöra de sista relikten av tvenne religionsbrott, som fordom spelat en utomordentlig roll: apostasien (avfallet) och häresien (kätteriet). Även dessa straffbud leda till en del sitt upphov från mosaisk rätt. I 5:e Mose Bok 17: 2 ff. fanns dödsstraff stadgat för dem, »som överträdde Jahve's förbund och dyrkade andra gudar.» Och då den kristna kyrkan blivit maktägande i den romerska staten, utfärdades år 380 av kejsar Theodosius ett edikt, genom vilket var och en i riket förpliktades att bekänna den ortodoxa kristna läran. I anslutning härtill utfärdades sedan i slutet av 4:e århundradet av samme kejsare en rad kejserliga förordningar, vilka icke riktade sig blott mot den inom riket fortlevande hedendomen, utan även mot kristna sekter, »*hereticos*». Straffen voro ofta förmögenhetskonfiskation; i vissa fall, t. ex. i fråga om manikäerna, dödsstraff.¹ Med utgångspunkt i dessa stadganden samt en av kyrkofadern Augustinus i hans arbete »*De civitate Dei*» utbildad teori anslöt sig kyrkan på det 3:e laterankonciliet år 1179 till den, sedermera av det 13:e och 14:e århundradets kanonister ytterligare utvecklade läran, att den världsliga makten alltid var förpliktad att bringa sina tvångsmedel till användning mot den, som av vederbörlig kyrklig myndighet förklarats för kättare. Denna för den universella kyrkostatens maktställning avgörande grundsats genomfördes ock efter hand på ett eller annat sätt i de särskilda kristna staterna.² Efter att i början ha nöjt sig med ringare påföljder,

¹ Den första avrättningen av kättare i den kristna kyrkans historia inträffade år 385.

² Starkast synes motståndet ha varit i England. Därstädes lyckades prästerskapet år 1382 genomdriva en parlamentsakt, varigenom sherifferna förpliktades att på grund av de kyrkliga myndigheternas certifikat hålla dylika personer i »arrest och strängt fängelse tills de bättrade sig». Redan nästa parlament upphävde dock detta stadgande genom en *Act of Repeal*, vilken emellertid, ehuru av konungen sanktionerad, på prästerlig tillskyndelse aldrig blev kungjord till efterlevnad. Se härom CARTER: *Outlines of english legal history*, London 1899, s. 152 samt STEPHEN: *A history of the criminal law of England*, London 1883, D. II s. 443—4.

skärpte kyrkan efter hand kravet därhän, att den påföljd, som den världsliga makten i sådant fall hade att ålägga, var livets förlust, slutligen (på synoden i Toulouse år 1229) närmare bestämd till döden på bålet.¹ Även denna grundsats genomfördes ock efter hand i den världsliga lagstiftningen.² Vanligen föreskrevs dock, att kyrkans högsta andliga tuktomedel, exkommunikationen, dessförinnan skulle ha under viss tid (»natt och år») kommit till användning men befunnits verkningsslöst. En regel av denna innebörd upptogs i Sverige redan i landskapslagarnas kyrkobalkar. Påföljden var där bestämd till halshuggning med svärd.³ Någon kättardöd är dock icke känd från Sveriges medeltid, om man bortser från Stockholms blodbad, vid vilket tillfälle procederet, om ock med någon oregelmässighet, fördes i kätterprocessens former.⁴

¹ Det första kättarbålet restes år 1229 i Syd-Tyskland. — Att detta sätt för dödsstraffets verkställande kom att föredragas berodde därpå, att den äldre kyrkan, ännu under intrycket av kristendomsförföljelserna, bekant sig till grundsatsen: *ecclesia abhorret a sanguine*. Det gällde därför att främja ett dödssätt, som icke stod i direkt strid med denna grundsats. I enlighet härmed formulerades de kyrkliga fällande utslagen i kätterprocesser under inkquisitionens glansdagar vanligen så, att vederbörande »överlämnades åt den världsliga makten att behandlas med mildhet och utan blodsutgjutelse».

² I England först år 1400. I Tyskland blev denna regel visserligen icke upptagen i Karl V:s *Peinliche Gerichtsordnung*, men var där genomförd på partikularrättslig väg.

³ Jfr ABRAHAMSSON o. a. a. Kirk. B. kap. XIII, § 3: »Tha ägher Konunger ofver han medh Swerde rätta och utan Kirkiogard döma». — En viss kontroll från den världsliga maktens sida var given dels därigenom att i lagen bestämt angavs, av vilka grunder exkommunikation kunde åläggas, dels däri att stadgandet om den världsliga maktens ingripande uttryckligen förutsatte, att vederbörande blivit exkommunicerad »fore rätta saak». Då emellertid exkommunikation uttryckligen medgavs bl. a. i »all Andeligh maal», var denna kontroll till sitt värde icke synnerligen stor. Viktigare är då, att Konungens ingripande icke synes uttryckligen stadgat såsom en honom åliggande förpliktelse; jfr emellertid formuleringen i Upl. L. Kirk. B. kap. XIII.

⁴ Bannlysning var för mer än ett år tillbaka å påvens vägnar utfärdad mot Herr Sten och alla dem, som varit hans medhjälpare mot ärkebiskop Trolle. Den av biskop Jens Beldenak till de å slottet församlade andlige framställda, och av dem med: ja! besvarade frågan huruvida de anklagade »enligt kyrkans och kejsarens rätt samt Sveriges lag» voro att såsom kättare anse, har tydligen fått ersätta den regelrätta kyrkliga inkquisitionen. De avrättades gods konfiske-

Reformationen medförde i nu nämnda hänseenden ingen principiell ändring. Förpliktelsen att bekänna sig till den inom staten härskande religionen inskräptes snart ånyo, i Sverige genom Ständernas förening om religionen på Söderköpings riksdag ^{21/10} 1595, Norrköpings arvförening 1604 samt 1686 års Kyrko L. kap 1 § 1. Och protestantismens kampställning ledde till att dödsstraff för avvikelser i läran både ålades och exekverades i de flesta protestantiska länder, i första hand (så särskilt i Tyskland och England) mot vederdöpare och unitarier, senare även mot andra protestantiska sekter (så t. ex. mot arminianerna i Holland, mot puritanerna i England), tidvis även mot katolikerna (så t. ex. i Holland och England), i det man än även för de protestantiska kyrkornas del upprätthöll de medeltida rättsgrundsatserna ang. kätteri (så t. ex. i England och Brandenburg), än sökte åtkomma förefintlig avvikelse i läran såsom blasfemi eller såsom förräderibrott.

Med den omfattning, som förstnämnda brottsbegrepp erhöi (jfr ovan s. 3), lät sig nämligen detsamma i icke ringa utsträckning utnyttjas även för främmande religionslärors bekämpande. Detta inskräptes även i ett flertal svenska författningar i ämnet.¹ Men även på sistnämnda väg — genom att stämpla avvikelser i läran såsom förräderibrott, kom man i Sverige att — om ock blott övergående — stadga dödsstraff för avvikelse från den inom riket härskande religionen. Det skedde genom den s. k. Örebro stadga ^{27/2} 1617.

rades av konung Kristian och tillfölla icke, enligt kyrkobalkarnas regel, de avrättades arvingar. Att de för kättare förklarade halshöggos och icke å bål brändes, stod däremot i full överensstämmelse med dessas föreskrifter. En ren våldsakt föreligger i så måtto, att även en del andra än de såsom kättare förklarade vid tillfället avrättades. — Att förfarandet grundade sig på en av konungen på förhand noggrant uttänkt plan, har GOTTFRID CARLSSON på ett övertygande sätt visat i Hist. Tidskr. 1920 s. 123 ff. Man förledes rent av att spörja, huruvida icke denna plan kan ha inspirerats av framställningen i MACCHIAVELLI'S *Il principe*, kap. 8 *in fine*.

¹ Se Erik XIV:s Påbud att all vrångvis lärdom måtte förtagas ^{29/8} 1563: »dock hvar därigenom sker Guds förtörnelse och begabbelse, skall till det hög-

I denna stadga, vilken dock blott avsåg skydd mot den katolska läran, ålades nämligen alla av den katolska religionen, vare sig de voro i riket födda eller här förskaffat sig hemvist, att inom en frist av 3 månader från dagen för dess utfärdande lämna landet, och föreskrevs tillika, att en var svensk, som bekände sig till denna lära och efter nämnda frist anträffades inom riket, skulle straffas »såsom en förrädare».¹ Därstädes stadgades ock att den, som inkommit i riket och hemligen sökte utsprida den katolska läran skulle »såsom upprors- eller tvedräktsstiftare tillbörligen straffad bliva»,² vilket stadgande ävenledes innebar att förräderistraf skulle å honom tillämpas.³ Dessa bestämmelser, liksom stadgan i dess helhet, tillades dock från början allenast temporär giltighet.⁴

I övrigt segrade i Sverige, då den mosaiska rätten i förevarande avseende i verkligheten icke kunde anses stå hindrande i vägen, från början den mera humana åskådning, som redan under reformationens tidigare dagar framträtt, enligt vilken — förutom förlust av innehavande ämbete eller tjänst — förvisning ur riket samt förlust av arv och gods ansågs vara en tillräcklig påföljd.⁵ Dessutom begränsades snart det straffbara området till s. k. »avfall» d. v. s. anslutning till annan lära av den, som förut tillhörde den inom riket härskande religionen; och därutöver till utspridande av från denna religion avvikande läror. Hæresien såsom sådan blev sålunda

sta straffas.» Se ock Religionsplakatet ¹⁴/_s 1663 *in fine*; Karl XI:s konungaförsäkran 1672, p. 2; Ulrika Eleonoras d:o 1719, p. 3.

¹ Se Stadgans p. 11.

² Se p. 10 *in fine*.

³ Jfr ABRAHAMSSON a. a. s. 732. — År 1624 avkunnades ock i enlighet med sistnämnda bestämmelse flera dödsdomar; jfr härom SCHÜCK: *Messenius*, Stockholm 1920, s. 253—4.

⁴ Intill dess stridigheterna mellan Sverige och Polen blivit bilagda. — Stadgans bestämmelser blevo emellertid sedermera till sin giltighet helt eller delvis återupplivade; se 1660 års Regeringsform, § 1; 1664 års riksdagsbeslut, p. 2; Religionsplakatet ¹⁹/_s 1667, p. 1.

⁵ Se Ständernas förening om religionen på Söderköpings riksdag ²¹/₁₀ 1595; Söderköpings riksdags beslut ²²/₁₀ 1595; Norrköpings arvförening 1604; även Örebro

straffri. Denna grundsats blev — efter flera tidigare ansatser¹ — här i Sverige säkerligen tidigast bland alla protestantiska stater definitivt proklamerad av Gustaf II Adolf i hans konungaförsäkran 1611, p. 2: »Dock där några utländska privatpersoner vore, som med annan religion funnes, kan dem för handel och vandel som krigssakernas skull icke vägras att vistas och deras handel och näring här i riket lagligen bruka, medan de sig stilla och roligen förhålla, sin villfarelse icke utsprida, och vår religion och gudstjänst varken med ord eller gärningar icke förtala eller försmäda (ty ingen överhet är mäktig att råda eller regera över ens samvete). Men den, som något annat kan övertygas, den vilje vi tillbörligen straffa låta.» Härtill anslöt sig hos oss — fränsett vad ovan sagts angående Örebro stadga — den senare lagstiftningen. »I anseende av blotta religion skall ingen, som eljest av en kristen tro är, bliva sökt eller förolämpad», förklarades det uttryckligen i Religionsplakatet ¹⁹/₃ 1667, p. 3².

Under den följande rättsutvecklingen kom härvid avfallet att framstå såsom den svåraste av ovannämnda förbrytelser. Denna uppfattning kom i 1686 års Kyrko L. kap. 1 § 2 till tydligt genombrott. Medan därstädes i fråga om avfall gavs generell räckvidd åt de påföljder, som Örebro-stadgan av 1617 uppställt för avfall till den katolska läran, genom stadgandet att den, som »alldeles gör avfall från vår rätta religion», skulle förvisas ur riket och aldrig njuta något »arv, rätt eller rättighet inom Sveriges gränser», stadgades ifråga om den, som utsprider

stadga 1617, p. 8—10. Ang. innebörden av den i sistnämnda stadga för vissa fall givna biltogförklaringen, se ABRAHAMSSON a. a. s. 710; jfr ock Å. B. 7: 2.

¹ Se Erik XIV:s ovannämnda Påbud ²⁹/₃ 1563 samt Söderköpings riksdags beslut ²²/₁₀ 1595.

² I Tyskland förkunnades en liknande grundsats av THOMASIIUS år 1697; och på Europas kontinent segrade denna åskådning först under upplysnings-tidevarvet. — Å andra sidan får dock icke förbises att just i nämnda stadgande i Gustaf II Adolfs konungaförsäkran även framträda de första tydliga symptomen till den utsträckning av blasphemibrottets område, varom ovan (s. 3) talats.

»villfarande meningar», blott förlust av ämbete samt förvisning, och även detta först om han »uppå föregången allvarlig förmaning sig icke rättar».¹ Och till denna ståndpunkt anslöt sig i huvudsak även 1734 års lag.

I M. B. 1: 3 stadgades sålunda att om någon »faller av från vår rätta evangeliska lära, och träder till en villfarande», samt icke låter sig rätta, skulle han förvisas ur riket, samt förlora arvsrätt och borgerlig rättighet i riket, om han ej fick Konungens nåd och kom åter inom fem år från det han förvisats. I Ä. B. 7: 4 stadgades förlust av arvsrätt under samma villkor för svensk man, som »utländes» avfall gjorde. Och i M. B. 1: 4 stadgades: »Utsprider inländsk eller främmande man villfarande lärosats, och, efter varning, därmed ej avstår, varde ock den förvist ur riket».² Detta straff stadgades ock efterhand inom den senare tillkomna tryckfrihetslagstiftningen³. Enligt 1812 års T. F. O. 3: 2 var sålunda genom hänvisning till M. B. 1: 4 landsförvisningsstraff påföljden för »förnekelse av en Gud, ett liv efter detta eller av den rena evangeliska läran».

Hade Sverige under protestantismens tidigare skeden gått i spetsen för en humanare lagstiftning på förevarande område, blev förhållandet sedermera snarast ett motsatt. Den maktposition, som prästeståndet vid det karolinska enväldets införande förvärvat, och som med införandet av frihetstidens statsskick än mera förstärktes, blev härvid avgörande. Redan före tillkomsten av 1734 års lag hade sålunda den svenska statskyrkan till förebyggande av fara för spridande av villfarande lära icke dragit sig för att inskrida med förbud mot

¹ Föreskriften i Örebro stadga 1617, p. 8, om förlust av arvsrätt för den, som uppfostrade barn i den katolska läran, ansågs dock fortfarande äga giltighet; jfr ovan s. 57 not 4 samt FLINTBERG V s. 17.

² För det fall att denna mening var sådan, att »lärare av den rätta trosbekännelse» därom icke voro eniga, hänvisades till Kyrko-ordningen.

³ I 1766 års T. F. O. varest censur bibehölls i fråga om skrifter, som angingo religionen, var straffet allenast böter.

enskilda sammankomster för andaktsövning överhuvud. I K. Res. på prästerskapets besvär vid 1672 års riksdag, § 2, heter det väl ännu, att genom »omständigheter av stora familjer, lång kyrkoväg, sjukdom och andra sådana förfall... denna gudstjänsten, som sker hemma i husen, synes kunna dels ursechtas, dels ock göra nödvändig». Men genom rådsregeringens Påbud ¹/₁₂ 1713, förklarades det vara K. M:ts vilja, att »ingen bör i sitt hus hålla eller tillåta någon sammankomst av få eller många personer, som ifrån andra hus komma, och med dem förrätta någon andakt», ett förbud, som ytterligare inskräptes genom K. Br. ⁸/₁₂ 1721. Sin höjdpunkt nådde denna lagstiftning genom det s. k. Konventikelplakatet ¹²/₁ 1726, varigenom ej blott förbjödos alla sammankomster för andaktsövning, som ägde rum »i privata hus», med undantag allenast för de fall, »då föräldrar och husfäder sina barn, anhöriga och tjänstefolk uti sina hus lära och undervisa», utan även härför stadgades straff, som för den, vilken tredje resan beträddes med att hålla eller tillåta sådan sammankomst, utgjordes av landsförvisning i 2 år, och som för deltagande i sådan sammankomst kunde vid högre resa stiga till högst betydande bötesbelopp.¹ Och redan året efter den nya allmänna lagens tillkomst utfärdades den s. k. Religionsstadgan ²⁰/₃ 1735, vilken icke blott föreskrev, att den som beträddes med

¹ Genom K. Br. ¹⁵/₁₂ 1762 stadgades dock, att åtal ej finge ske i slika mål, »som äro av öm och grannliga beskaffenhet», innan de blivit hos J. K. anmälda, samt hans svar och utlåtande erhållits; se härom J. O:s ämbetsberättelse 1852 s. 78. — Till jämförelse må erinras, att i det protestantiska land, som efter Sverige tagit ledningen på ifrågavarande område, nämligen England, redan år 1689 genom den berömda toleransakten, *The Indulgence to Dissenters Act*, nya vägar blivit beträdda. Den gav visserligen icke allmän religionsfrihet: katoliker samt treenighetens förnekare (unitarier och ateister) undantogos uttryckligen från densamma. Den gav ej ens allmän protestantisk religionsfrihet. Men den medgav de protestantiska sekternas prästerskap under vissa villkor rätt att predika; och den undantog dessa sekters medlemmar — däri inbegripet även kväkarna — från tillämpningen av de stränga konventikelförbud, som gällde även i England — detta nära 40 år före den tidpunkt, då den svenska statskyrkan skred till att för mer än ett århundrade till det yttersta skärpa desamma.

utspridande av villfarande lära »strax» (alltså utan föregående varning) borde ställas för världslig rätt och av denna efter omständigheterna dömas till något »anständigt och lindrigt arbete», varunder kyrklig myndighet skulle söka rätta honom, utan även stadgade ett rättsligt inskridande även mot den, »som eljest sig stilla och roligen i församlingen uppförde», men »vore råkad i någon villfarande mening om salighetens grund och medel». Därest en sådan icke läte sig rätta efter kyrkligt inskridande, skulle han ställas inför världslig rätt och med honom förfaras »enligt religionsstadgarna och 1 kap. 2 § i 1686 års kyrkolag» d. v. s. landsförvisning honom ådömas.¹ Därmed var den äldre protestantiska ståndpunkten, att regelmässigt endast avfall och utspridande av villfarande lära borde göras till föremål för bestraffning, åter uppgiven. I K. Br.^{2/5} 1751 uppdyker till och med benämningen »kätteri» ånyo i svenskt lagspråk.

Lägges härtill att genom Kansliordningen samt föreskrifterna för *ensor librorum* var noggrant sörjt för de kyrkliga myndigheternas kontroll över att böcker med villfarande läroinnehåll icke fingo inom riket tryckas eller spridas, samt att genom K. F. ^{13/11} 1733 i anslutning till tidigare därom givna stadganden — särskilt i Religionsstadgan ^{25/6} 1655, p. 6, samt Religionsplakatet ^{19/3} 1667, p. 2 — undervisningen, även vad angår privata skolor samt enskild privatundervisning, nu ställdes under skärpt kontroll av de kyrkliga myndigheterna,² så är det knappast för mycket sagt, om man påstår, att man här har att göra med ett av de mest fullgångna legislativa system för skapandet av andlig konformitet inom ett kulturfolk — väl ägnat att tjäna till förebild, därest än en

¹ I rättstillämpningen synes dock förevarande stadgande icke blivit strikt följt; se rättsfall hos FLINTBERG V s. 24.

² Ett »arbitralt straff» stadgades där för den, som inrättade »paedagogier», utan att ha av domkapitlet blivit »för god erkänd», eller som lät bruka sig till »privat information» utan »testimonium av akademi eller domkapitel», att han »ej är bekant för någon villfarelse i läran».

gång i mänsklighetens historia strävandena att genom yttre tvångsmakt skapa en konformitet i tänkesätt av ett eller annat slag åter skulle nå fram till politisk makt.

Regressen började emellertid redan genom K. Br. ²³/₆ 1752. Genom detsamma stadgades ånyo uttryckligen att ingen, »som icke av eget beväg, och oaktat förutgången varning, villomeningar yttrat och utspritt», finge »på något sätt förölämpas eller för rätta dragas». Det är det första legislativa symptomet för att de nya andliga makter flyttat in i det svenska samhället, vilka sedermera skulle inifrån undergräva hela detta legislativa system. Men denna utveckling gick hos oss långsamt. Såväl Konventikelplakatet som de ovannämnda straffbestämmelserna för avfall och utspridande av villfarande lära bibehöllo, liksom dödsstraffet för gudsförsmädelse, sin giltighet långt efter det att flertalet stater i Europa tagit avstånd från en dylik lagstiftning, ända in i senare hälften av 1800-talet.¹ Och om än på senare tid åtal med viss tvekan anställdes, väckte dock dessa straffbestämmelsers tillämpande i svenska domar under förra hälften av 1800-talet ett för Sverige mindre smickrande uppseende inom den europeiska kulturvärlden. Striden mellan konservatism och liberalism under förra delen av 1800-talet fördes ock till icke ringa del om dessa bestämmelsers fortsatta tillvaro.²

¹ Landsförvisningsstraffet för utspridande av villfarande synes dock sällan ha kommit till användning. Redan i K. Br. ¹/₆ 1706 mot pietismen begränsades dess användning till dem, som »äro främmande». — Under senare delen av 1700-talet synes man stundom ha ådömt inspärning för livstid i stället för landsförvisning; se rättsfall hos FLINTBERG V s. 25. Mot slutet av samma århundrade synes den under upplysningstiden förefintliga benägenheten att behandla religionsbrott såsom fall av sinnessjukdom (jfr ovan s. 5) ha föranlett, att man vid nämnda brott tillgrepp inspärning å dårhus »på behaglig tid»; se a. a. V s. 25—7. Ett dylikt hot svävade på slutet av 1760-talet även över Swedenborgs huvud; jfr härom LAMM: *Swedenborgs religiösa utveckling* i arbetet Emanuel Swedenborg: Religiösa skrifter i urval, Stockholm 1925, s. XIX.

² Förtjänsten av deras avskaffande kan i icke ringa grad tillräknas dåvarande docenten CARL GUSTAF MALMSTRÖM, som i en år 1852 utgiven, mycket uppmärksammas skrift gick till angrepp mot desamma. — Straffen för avfall och utspridande av villfarande lära ha bibehållit sig längst på den pyreneiska halvön.

Straffbestämmelserna för avfall från den rena evangeliska läran upphävdes först genom K. F. ²³/10 1860 ang. ändring i gällande bestämmelser om ansvar för den som träder till eller utsprider villfarande lära. Då medgavs även, genom en samtidigt utkommen K. F. ang. främmande religionsbekännare och deras religionsövning, övergång till främmande religionssamfund, dock först sedan kyrklig varning tilldelats vederbörande, samt han därefter personligen hos kyrkoherden anmält sig till utträde. Utträdet ansågs hava ägt rum, först då han verkligen inträtt i ett annat här i riket tillåtet religionssamfund. Straff drabbade allenast den, som upptog honom i främmande religionssamfund, innan han uppfyllt nämnda villkor. Numera gäller i dessa hänseenden stadgandet i K. F. ³¹/10 1873 ang. främmande trosbekännare och deras religionsövning, § 3, enligt vilket villkor för utträde blott är, att man för kyrkoherden i den församling man tillhör uppgiver det trossamfund, till vilket man ämnar övergå, samt efter två månader personligen inställer sig hos honom och anmäler sitt utträde. Föreskriften om varning har sålunda bortfallit; och för att utträde skall anses ha skett förutsättes icke, att man verkligen inträtt i annat trossamfund. Ej heller förutsättes för utträde att det religionssamfund, till vilket man uppgivit sig ämnar övergå, är av staten erkänt; K. M:ts utslag (i eckl.-dep.) 1884 och 1892. Dock förutsättes, att vederbörande vid sådan anmälan fyllt 18 år. Och enligt nämnda §, jfrd med § 18, kan föreståndare eller präst i främmande församling, som däri upptager någon före nämnda ålder, drabbas av straffansvar.

Genom den förstnämnda K. F. ²³/10 1860 upphävdes även de äldre straffbestämmelserna för utspridande av villfarande lära.

Ännu i Portugals strafflag av 1886, art. 130, straffbelägges den senare gärningen, om den sker »offentligt». Straffet är för utlänning landsförvisning för högst 12 år, i övriga fall frihetsstraff. Straff för avfall drabbas enligt art. 135 endast inläningar och utgör 20 års förlust av de borgerliga äresrättigheterna. Dessa straffbestämmelser torde ha upphävts vid revolutionen 1910.

Därmed försvunno dock icke dylika straffbestämmelser ur svensk rätt. Genom nämnda K. F. § 1 infördes nämligen i stället en lindrigare straffbestämmelse (böter eller fängelse fr. o. m. 2 mån. t. o. m. 2 år), vilken därjämte allenast avsåg den som »offentligen» förkunnade eller »till annans förledande» utspréd lärosats, avvikande från den rena evangeliska läran. I samband därmed blev ock straffet i T. F. O. 3: 2 nedsatt. Först genom K. F. ¹⁶/₁₁ 1869 ang. ansvar för den, som söker förmå annan till avfall från den evangeliskt lutherska läran, vilken helt trädde i stället för nyssnämnda 1860 års K. F., upphävdes även denna straffbestämmelse.¹

Undantag från förutnämnda straffbestämmelser för utspri-
dande av villfarande lära voro dock redan tidigare gjorda, i den mån rätt till religionsövning och undervisning under vissa villkor meddelats bekännare av annan lära.

I sådant hänseende märkes först och främst den åt främmande sändebud inrymda rätten till fri religionsövning »uti sina hus för sig och sitt medföljande folk allena», samt den främmande, i riket vistande religionsbekännare tillkommande rätten att förrätta sin egen gudstjänst »uti sina hus och här-
bärgen inom lyckta dörrar, för sig allena» d. v. s. utan andra religionsbekännares närvaro, samt »utan anställd sammankomst med andra», vare sig av deras egen eller annan religion. Dessa medgivanden gjordes genom Karl X Gustafs konungaförsäkran 1654 och Religionsstadgan ²⁵/₆ 1655, §§ 3 och 4, samt bekräftades i senare författningar och i 1686 års Kyrko L. kap. 1, §§ 4—5. I samband därmed gåvos ock särskilda, något lindriga straffbestämmelser för i riket vistande främmande religionsbekännare, som här i riket höllo religiösa sammankomster, eller i riket indrogo lärare av främmande religion till gudstjänsts övande eller barns undervisning.²

¹ Den särskilda straffbestämmelsen i T. F. O. 3: 2 blev däremot fortfarande gällande; jfr ovan s. 8—9.

² Se Religionsstadgan ²⁵/₆ 1655, p. 3; 1686 års Kyrko L. kap. 1 § 3. — Genom Religionsplakatet ¹⁹/₃ 1667, p. 3, ålades emellertid såväl de i riket då

En tillåtelse för främmande religionsbekännare att här i riket hålla religiösa sammankomster meddelades första gången genom Privilegierna för Alingsås Manufacturie ^{22/12} 1724, varigenom där anställda av den reformerta läran erhöles rätt att fira gudstjänst i de hus de bebodde å de tider, då allmän gudstjänst eljes i riket hölles, dock »utan tecken med klockor» och utan rätt att inrätta kyrkor eller skolor. Ett ytterligare steg togs genom K. K. ^{27/8} 1741, varigenom en generell sådan rätt gavs åt »alla dem som äro av den engelska och reformerta kyrkan», även innefattande rätt för dem att i sjöstäderna (utom i Karlskrona) bygga och hava egna kyrkor. Genom den epokgörande, av konung Gustaf III utfärdade K. K. ^{24/1} 1781 lämnades omsider en dylik frihet även åt medlemmar av andra främmande, kristna¹ religionssamfund, dock under uttryckligt villkor, att de vid sina gudstjänster »icke inlåta andra än dem, som äro av deras trosbekännelse». Processioner och andra gudstjänsthandlingar förbjödos dem å publika platser och tillåtos endast »inom slutna kyrkor och kyrkogårdsportar». Uttryckligen tillades dem även rätten att »genom ordentliga lärare eller andra enskilda personer låta undervisa sina egna barn», varemot det förbjöds dem att upprätta »publika skolor och undervisningsställen».

De förfaranden, som föllo inom gränserna för dessa åt främmande religionsbekännare inrymda befogenheter kunde tydligen icke under några förhållanden anses såsom straffbart utspridande av villfarande lära. Men härtill kom, att även ett sig uppehållande som sedermera i riket inkommande främmande religionsbekännare anmälningsskyldighet hos vederbörlig kyrkoherde i orten. Och genom riksdagbesluten (1664 och) 1668, p. 2, ålades dem jämväl skyldighet att uppföstra sina barn i den rena evangeliska läran vid äventyr, därest detta underläts, av förlust av medborgarrätt (*ius civitatis*) för såväl dem själva som deras barn. I 1686 års Kyrko L. kap. 1 § 5 hade stadgandet härom fått en mjukare avfattning. En dylik uppföstran gjordes där till förutsättning för att barnen skulle få »njuta burskap».

¹ Det torde få anses ostridigt, att nämnda K. K. endast avsåg kristna trosbekännare, ehuru en dylik begränsning enligt dess ordalydelse allenast göres i fråga om rätten till »lägerstad» å allmän begravningsplats.

utspridande av villfarande lärosats, som var att anse som otill-låtet, genom 1781 års K. K. i vissa avseenden underkastades ett lindrigare ansvar än eljes, då det föröfvats av »främmande religionsförvanter». Därest en sådan »intalade» annan sina »religionssatser och legender», var nämligen straffet allenast böter. Och även då påverkan innefattade annans »lockande till deltagande uti främmande andaktsövning och avfall från den lutherska läran» var straffet i första hand böter; först om han ej därav lätt sig rätta, skulle han förvisas ur riket. De i M. B. 1: 3 stadgade straffen för avfall förklarades emellertid böra noggrant upprätthållas. Uttryckligen förklarades ock, att tryckfriheten icke därigenom finge anses utsträckt till sådana böcker, som »försvara främmande religionssatser eller i någon måtto strida emot vår rena religions dyra grundsanningar».

Genom ett Kommerskollegii Reglemente ²⁷/₅ 1782 erhöillo även judar liknande rätt till fri religionsövning, dock att synagogor endast fingo inrättas i de städer, där de till-lades rätt att hava sitt hemvist, nämligen Stockholm, Göteborg och Norrköping, samt utan rätt för dem att hålla samman-komster för religionsövning »uti sina hus». Större frihet be-viljades dem genom K. Br. ³⁰/₆ 1838 samt Kommerskollegii Cirk. ¹³/₈ 1838. Synagogor fingo nu med K. M:ts tillstånd inrättas i varje stad; och å ort, där synagoga ej fanns, förkla-rades dem obetaget »att inom sina egna hus förrätta de an-daktsövningar, som deras religion bjuder». ¹

Genom K. K. ⁷/₃ 1855 blev vidare förbudet för främ-

¹ Av praktisk betydelse blevo dock dessa medgivanden först i den mån det tilläts dem att taga sitt hemvist jämväl å andra orter än de ovan nämnda. Sedan genom allmänt stadgande i K. K. ²¹/₆ 1838 sådant förklarats kunna ske efter därtill i varje särskilt fall av K. M:t meddelat tillstånd, erhöillo genom K. K. ⁹/₁₁ 1864 i Sverige födda mosaiska trosbekännare tillåtelse att utan dylikt särskilt tillstånd bosätta sig inom vilken stad i riket som helst, vilken tillåtelse genom K. F. ²⁶/₁₀ 1860 i fråga om alla mosaiska trosbekännare, som voro svenska medborgare, utsträcktes till att gälla riket i gemen. Slutligen utsträcktes sistnämnda tillåtelse genom K. K. ²⁸/₂ 1873 även till övriga mosaiska trosbekännare, som »efter erhållet tillstånd, endast tillsvidare i riket vistas».

mande religionsförvanter att vid sina gudstjänster »inlåta andra än dem som äro av deras trosförvanter» upphävt. Och genom K. F. ²³/₁₀ 1860 ang. främmande religionsbekännare och deras religionsövning, vilken helt upphävde K. K. ²⁴/₁ 1781, erhöilo såväl alla redan tidigare bildade kristna församlingar av främmande trosbekännare, som ock alla som därefter blivit av konungen tillåtna, rätt till fri religionsövning, dock att »offentliga kyrkobruk och andaktsövningar» endast finge förrättas inom dylik församlings »kyrka, bönehus eller kyrkogård». I anslutning till äldre rätt medgavs dem dock ej rätt att inrätta och upplåta skolor och andra undervisningsanstalter för andra än »bekännare av deras egen troslära, och deras barn». Särskilt straff stadgades för skolas föreståndare, därest detta förbud överträdde. Ett lindrigare bötesstraff stadgades därjämte för sådan främmande trosbekännare, som vid sammankomst för andaktsövning av svenska statskyrkans medlemmar »håller föredrag».

Sedan genom de ovan (s. 63—4) nämnda K. F. ²³/₁₀ 1860 och ¹⁶/₁₁ 1869 vad om ansvar för utspridande av villfarande lärosatser tidigare fanns stadgat, blivit upphävt, förlorade emellertid de här ovan nämnda undantagen i förevarande avseende sin straffrättsliga betydelse; jfr rättsfall i N. T. 1872 s. 661.

Genom K. F. ³¹/₁₀ 1873 ang. främmande trosbekännare och deras religionsövning ha därefter alla de enligt tidigare gällande författningar inom riket bildade kristna församlingar som ock de, vilka därefter blivit av staten erkända, utan vidare berättigats till offentlig religionsövning. I samband därmed bortföillo — allenast med nedan nämnda, ännu gällande undantag — alla inskränkningar ifråga om rätten att inrätta eller upplåta skolor och undervisningsanstalter. I likhet med vad fallet varit redan i 1860 års K. F. stadgades emellertid, att konungen må förordna att rätt till fri religionsövning skall upphöra, därest denna missbrukas. Det nu nämnda berättigandet innebär emellertid, såväl ifråga om kristna som judiska

religionssamfund, numera ur straffrättslig synpunkt egentligen endast, att de komma i åtnjutande av det straffskydd, som är stadgat i Str. L. 11: 1—3 mot störande av gudstjänst samt (efter 1890) jämväl av annan deras sammankömst för gemensam andaktsövning. Varken i fråga om dem eller i fråga om religionssamfund, som icke åtnjuta ett sådant berättigande, finnes numera, sedan även straffbestämmelsen i T. F. O. 3: 2 får anses vara på sedvanerättslig väg upphävd, något straff för utspridande av villfarande lära. Såväl i ena som andra fallet gälla numera allenast de speciella straffbestämmelser till skydd för statskyrkliga intressen, som avlöst de äldre straffbuden för avfall och utspridande av villfarande lära. Dessa äro följande:

1) *Straff för den som genom bedrägliga medel, hotelser eller löften om timliga fördelar söker förmå annan till avfall från den evangelisk-lutherska läran*; K. F. ¹⁶/₁₁ 1869 § 1, 1:a st.

Redan i K. K. ²⁴/₁ 1781 hade (jfr ovan s. 66) såsom ett särskilt straffvärt fall beaktats att främmande religionsbekännare »lockar» andra »till avfall från den lutherska läran». Och då genom K. F. ²³/₁₀ 1860 ang. främmande religionsbekännare och deras religionsövning denna K. K. upphörde att gälla (jfr ovan s. 67) samt straffet för avfall tillika upphävdes genom K. F. ²³/₁₀ 1860 ang. ändring i gällande bestämmelser om ansvar för den som träder till eller utsprider villfarande lära (jfr ovan s. 63), upptogs i stället i sistnämnda K. F. ett allmänt straffbud för påverkan till avfall, som, fränsett straffbestämmelserna, i oförändrad form bibehölls i K. F. ¹⁶/₁₁ 1869.

Gärningen består däri, att man söker förmå »till avfall». Då uttrycket »avfall», såsom framgår av en jämförelse med M. B. 1: 3 och Ä. B. 7: 4 i 1734 års lag, får anses innefatta ett krav på, ej blott att vederbörande faller ifrån den rena evangeliska läran, utan jämväl att han ansluter sig till en annan

religionslära,¹ torde för ifrågavarande straffbestämmelses tillämplighet få krävas, att det beslut som gärningsmannen söker hos annan framkalla jämväl går ut på det sistnämnda. För straffbudets tillämpning erfordras ej, att ett dylikt beslut framkallats, än mindre att detsamma kommit till utförande; men då »avfall» numera ej är något självständigt brott och sålunda delaktighet däri över huvud ej är något straffbart, är det tydligt, att stadgandet *a fortiori* även är tillämpligt, då så varit förhållandet.

De förfaranden, som här kriminaliserats äro främst förfaranden, som avse ett intrång i annans »handlingsfrihet», i den allmänna betydelsen av hans intresse att efter egen önskan bestämma över sitt görande och låtande. Dit hör särskilt det fall, att »hotelser» använts som medel. »Våld» är här icke, såsom i Str. L. 15: 22, särskilt omnämnt, antagligen därför, att det, för såvitt det i dylikt fall över huvud kan tänkas komma till användning, aldrig kan tänkas verka såsom en *vis absoluta* och, till den del det kan tänkas verka såsom en *vis compulsiva* alltid tillika måste innefatta ett hot om ytterligare våld. Har det beslut man sökt framkalla verkligen kommit till utförande, skall givetvis Str. L. 15: 22 tillämpas, därest våldet eller hotet äro av den beskaffenhet som där förutsättes; härom se vid 15: 22. Ideell konkurrens med förevarande lagrum torde i dylikt fall dock icke kunna anses utesluten. Detta kan bli av betydelse i så måtto att, då brott enligt förevarande bestämmelse lyder under allmänt åtal, jämväl brottet enligt 15: 22 på grund av regeln i Pr. L. Str. L. 19: 2 hemfaller under allmänt åtal.

Förevarande straffbestämmelse är emellertid vidsträcktare än 15: 22 icke blott i så måtto, att även ett försök att tvinga här är belagt med straff, utan även i så måtto, att lagen här avser att drabba varje förfarande, som är att rubricera såsom hot i straffrättslig mening, även om det icke uppfyller de

¹ Jfr ock NEHRMAN a. a. s. 124.

ytterligare krav, som få anses gälla i fråga om 15:22; jfr härom vid sistnämnda lagrum. I detta fall, då lagen avser tvång till ett alldeles speciellt slag av handlande, är det säkerligen dess mening att t. ex. ej ens ett hot med ett befogat åtal för brottslig gärning skall få användas såsom påtryckningsmedel; och detta så mycket mera, som lagen i detta fall såsom påtryckningsmedel kriminaliserar även »löften om timliga fördelar». Även i sådant fall kan nämligen ett intrång i »handlingsfriheten» tänkas föreligga, nämligen ett sådant av den speciella typ, som kan betecknas såsom »psykologiskt tvång medelst utfästande av belöning». Ett tvång resp. försök därtill kan även i dylikt fall sägas föreligga, om det förfarande, vartill man därigenom bestämmer eller söker bestämma den andre, utgöres av något som i och för sig står i stid med hans önskan eller rent av är honom motbjudande. Att så skall vara förhållandet lär visserligen i förevarande fall icke kunna krävas. Det får, liksom i fråga om användande av »bedrägliga medel», här anses tillräckligt, att den ifrågavarande psykiska påverkan inverkat kausalt resp. varit avsedd att inverka kausalt på den påverkades handlingssätt.¹ Men även för det fall att ett dylikt psykologiskt tvång skulle föreligga, gäller, att dylika former för intrång i handlingsfriheten eljes icke äro såsom sådana i svensk rätt kriminaliserade.

Under uttrycket »bedrägliga medel» torde få hänföras varje framkallande eller underhållande av en oriktig uppfattning ang. fakta, som inverkat resp. är avsedd att inverka kausalt på den andres handlingssätt i förevarande avseende.²

På *den subjektiva sidan* fordras givetvis uppsåt att framkalla ett beslut av det innehåll, som ovan är sagt. Men säkerligen ock uppsåt att vederbörande skall bringa detsamma

¹ Ang. frågan när dylik kausalitet kan anses föreligga; jfr vid 22:1.

² För frågan om vad i förevarande hänseende är att hänföra till »fakta», torde samma synpunkter böra anläggas, som i fråga om bedrägeri i övrigt; såväl härom, som ang. vad som innesligger i uttrycket: »underhållande» av en villfarelse, se vid 22:1.

till utförande. Då Str. L. använder uttrycket »förmå till», har detta otvivelaktigt en dylik innebörd; jfr vid 8: 5.¹ Av uttrycket: »söker förmå» är man slutligen berättigad uppställa krav på att ifrågavarande uppsåt skall vara direkt. Ang. *straffet*, se nedan under 2).

Straffbud av den art som förevarande, vilka avse att bereda en kristen religionsform särskilt skydd gent emot konkurrens från andra sådana, äro i regel för de nutida kulturstaterna främmande. Straffbud av denna typ tillhöra egentligen upplysningstidevarvet, då man, för att förlika kravet på allmän religionsfrihet med hänsynen till de existerande statskyrkorna, väl påyrkade avskaffande av straffet för avfall, men i stället rekommenderade straff för förledande till avfall. Nästan överallt avser lagstiftningen numera att bereda ett likformigt skydd för alla inom riket till fri religionsövning berättigade samfund.² Och i allmänhet tillerkännas de religiösa intressena i förevarande avseende icke något särskilt skydd utöver det, som ansetts böra tillkomma den mänskliga handlingsfriheten i gemen. Det får emellertid anses vara en öppen fråga, huruvida icke, särskilt med hänsyn till den katolska kyrkans överöverlägna organisation och maktresurser, ett vidsträcktare skydd för handlingsfriheten å förevarande område likvisst må anses påkallat. Det förtjänar i detta sammanhang särskilt att framhållas, hurusom i Frankrike, i den ovan (s. 29—30) omnämnda lagen ang. skilsmässa mellan stat och kyrka ⁹/₁₂ 1905, art. 31, förefinnes en särskild straffbestämmelse, även innehållande fängelsestraff, för bl. a. »dem, som genom handgripligheter, våld eller hot mot en enskild, vare sig genom att hos honom

¹ Annorlunda i fråga om uttrycket »förleda till»; jfr STJERNBERG: *Kommentar till strafflagen kap. 17—18*, s. 58.

² I Portugals strafflag av 1886, art. 130, fanns emellertid straff bestämt för varje slags försök (»med vad medel som helst») att åstadkomma omvändelse till en från den katolska kyrkan avvikande religion eller till något »av kyrkan avvisat» samfund.

ingjuta fruktan för förlust av sin anställning eller fruktan för att utsättas för olägenheter med hänsyn till sin person, sin familj eller sin förmögenhet, bestämmer någon att ansluta sig till eller utträda ur ett religiöst samfund eller att bidraga eller icke bidraga till kostnaderna för ett sådant».

2) *Straff för den, som av föräldrar eller målsmän fått sig anförtrott att uppfostra eller undervisa barn, som tillhöra den svenska kyrkan, därest han under utövning av sådant uppdrag söker bibringa barnet annan tro än den, som med evangelisk-lutherska läran överensstämmer*; K. F. ¹⁶/₁₁ 1869 § 1, 2:a st.

Även detta straffbud härstammar från den ovannämnda K. F. ²³/₁₀ 1860 och bibehölls, fränsett straffbestämmelserna, oförändrat i K. F. ¹⁶/₁₁ 1869. Stadgandets samband med de äldre straffbestämmelserna för avfall framträder däri, att det ej finnes straff för den, som under dylika förhållanden söker beröva barnet varje religiös tro. Med uttrycket »annan tro» måste nämligen på grund av sammanhanget förstås annan religiös tro. Regelmässigt innefattar därför gärningen en förberedelse till eller ett försök att »förmå till avfall». Försöket bestraffas i förevarande fall oberoende av om de under 1) nämnda medel kommit till användning eller icke. Något svikande av ett förtroende gent emot föräldrar eller målsmän torde icke förutsättas för straffs inträde. Även om dessa äro med om gärningen, är stadgandet säkerligen tillämpligt. Lagen fordrar nämligen icke, att vederbörande fått sig anförtrott att uppfostra barnet i den rena evangeliska läran, utan allenast, att han fått sig anförtrott att uppfostra barnet, samt att detta tillhör svenska kyrkan. Brottet är således icke bestraffat såsom riktande sig mot föräldrars eller målsmäns, utan mot statskyrkans intressen. Under uttrycket: »barn, som tillhör svenska kyrkan» inbegripes varje barn, som enligt gällande bestämmelser »skall» uppfostras i den evangeliskt-lutherska läran; jfr K. F. ³¹/₁₀ 1873 ang. främmande trosbekännare och deras religionsövning, §§ 6—7.

På den subjektiva sidan förutsättes emellertid kännedom om sistnämnda förhållande. En villfarelse i detta hänseende, t. ex. på grund av till vederbörande lämnat meddelande, utsluter ansvar, även om den är oursäktlig. Med detta förbehåll bör straffbestämmelsen *a fortiori* anses tillämplig, även då uppdraget lämnats av en person, som icke därtill är behörig.

Stadgandet är tillämpligt även å uppfostrare eller undervisare, som fått sig barnet anförtrött i kraft av sin tjänsteställning. I sådant fall kan ansvar jämväl tänkas inträda för tjänstefel.

Förevarande straffbud saknar ävenledes motsvarighet i moderna kulturstater.¹ I länder utan statskyrkosystem saknas själva förutsättningen för detsamma, nämligen förhandenvaron av en offentligträttslig plikt gentemot staten att uppfostra barn i viss troslära; och att införa ett dylikt likformigt skydd åt alla inom riket erkända religionssamfund kan svårigen komma i fråga.

Straffet är i båda de här ovan nämnda fallen böter från 20 till 500 kr. eller fängelse i högst ett år. I K. F. ²³/₁₀ 1860 var ifråga om utländska medborgare jämväl stadgat utvisning ur riket efter straffets undergående; men denna påföljd bortföll i K. F. ¹⁶/₁₁ 1869.

3) *Straff för den, som nödgas eller lockas den, som minderårig är eller under hans lydnad står och till svenska kyrkan hör, att deltaga i främmande trosbekännares andaktsövning*; K. F. ¹⁶/₁₁ 1869 § 2.

I K. K. ²⁴/₁ 1781 fanns, såsom ovan (s. 66) delvis är omtalat, ett par liknande straffbestämmelser för främmande trosbekännare, nämligen dels för »husbonde eller förman», som »tvingas den som under hans lydnad står, men till luthersk församling hör, att bevista eller deltaga uti främmande religionsförvanters offentliga eller enskilda andaktsövningar», dels

¹ I Portugals strafflag av 1886 fanns, såsom ovan s. 71 not 2 omnämnts, ett generellt straffbud för försök att förmå avfall.

ock för den, som »lockar» någon »till deltagande uti främmande andaktsövning och avfall från den lutherska läran». I stället för dessa bestämmelser upptogs i den förbemälda K. F. ²³/₁₀ 1860 ovannämnda straffbestämmelse, vilken, om man fränser att bötesminimum tidigare var något högre, oförändrad övergick i K. F. ¹⁶/₁₁ 1869.

Straffbestämmelsen avser allenast en påverkan *till* deltagande i främmande religionsbekännares andaktsövning. Något särskilt straff för påverkan till att avhålla sig från deltagande i statskyrkans gudstjänst finnes numera icke.¹ Uttrycket »nödgar eller lockar» är så vidsträckt att därunder får anses inbegripen varje form för påverkan i dylik riktning, som är för den påverkade medveten. Under uttrycket »andaktsövning» torde inbegripas, icke blott officiell församlingsgudstjänst och andra deras sammankomster för andaktsövning, utan även enskild husandakt; jfr ovannämnda äldre stadganden. Ang. uttrycket »den som under hans lydnad står»; jfr vid 14: 36. Straffet för detta brott är allenast böter från 10 till 200 kronor.

Straffbud, som avse att på detta sätt skydda den härskande statsreligionens intressen gent emot andra religionssamfund, äro ävenledes främmande för moderna kulturstater.² Däremot finnas i ett flertal länder generella stadganden mot påverkan i dylik riktning, för såvitt densamma kan anses såsom intrång i handlingsfriheten. Stundom, såsom i tysk strafflag § 167, avse dessa allenast hindrande (genom handgripligheter eller hot) från att deltaga i ett religionssamfunds gudstjänst; stundom, såsom i den franska lagen ang. skilsmässa mellan stat och kyrka ⁹/₁₂ 1905 art. 31, tvång såväl till att »deltaga i» som till

¹ Ett sådant straffbud fanns i M. B. 3: 3 ifråga om hindrande av »husfolk» att bevista gudstjänsten. Det ansågs tillämpligt även å främmande trosbekännare, se NEHRMAN a. a. s. 132; jfr ock Kommerskollegii Reglemente ang. judarna ²⁷/₁₀ 1782 § 25. — Ett dylikt straffbud (ehuru avseende icke blott statskyrkans gudstjänst) kvarstår i finsk strafflag 10: 6.

² Jfr dock den ovannämnda generella straffbestämmelsen för försök att förleda till avfall i Portugals strafflag av 1886.

att »avhålla sig från deltagande i» en sådan (genom handgripligheter, våld eller hot mot en enskild, vare sig genom att hos honom ingjuta fruktan för förlust av sin anställning eller fruktan för att utsättas för olägenheter med hänsyn till sin person, sin familj eller sin förmögenhet.) Andra andaktsövningar än den officiella församlingsgudstämnan avses därvid i regel icke. Där rättsskyddet för den enskildes handlingsfrihet i gemen är tillräckligt utbildat, ha emellertid dylika särskilda straffbud i detta hänseende ansetts överflödiga.

4) *Straff för föreståndare för av främmande religionssamfund inrättade eller upplåtna skolor eller andra uppfostringsanstalter, i vilka religionsundervisning meddelas, därest de utan K. M:ts tillstånd mottaga barn under 15 år, vilka tillhöra svenska kyrkan; K. F. ³¹/₁₀ 1873 ang. främmande trosbekännare och deras religionsövning, § 12.*

Detta straffbud innehåller den enda återstående inskränkningen i främmande, till offentlig religionsövning berättigade religionssamfundas befogenhet att inrätta eller upplåta skolor eller andra uppfostringsanstalter. Även denna kan emellertid i särskilda fall bortfalla genom kunglig dispens. En efterföljande dylik borttager dock naturligen icke rättsstridigheten hos tidigare inträffade överträdelser av förbudet.

Straffet är böter från 5 till 500 kronor. Av straffbestämmelsens avfattning: »inträffar annorledes, varde skolan stängd och föreståndaren dömes etc.», synes framgå, att föreståndaren i detta fall är straffskyldig oberoende av om subjektiv skuld bevisligen är för handen eller icke.

5) *Bestämmelserna i K. F. ¹¹/₁₂ 1868 ang. särskilda sammankomster för andaktsövning.* Denna K. F. ställer sammankomster av statskyrkans medlemmar för gemensam andaktsövning, utan vederbörligt prästerskaps omedelbara ledning, under kontroll av offentlig myndighet. Tillträde till dylik sammankomst må nämligen icke förvägras församlingens prästerskap, medlem av dess kyrkoråd eller den offentliga myndig-

heten i orten. Ang. påföljd för sådan vägran, se vid 10: 23. Därest sådan sammankomst hålles å tid, då allmän gudstjänst i församlingen förrättas, må den ej äga rum så nära det ställe, där gudstjänsten hålles, att denna eller ordningen därvid störes. Civilmyndigheten är ock, där så anses nödigt, »i händelse av inträffad olaglighet eller oordning»; befogad att upplösa sammankomsten. En »inträffad olaglighet» får anses föreligga, icke blott då vid sammankomsten något mot lag stridande äger rum, utan ock, då sammankomstens hållande å ifrågavarande plats innefattar överträdelse av det ovan nämnda förbudet. Ang. påföljd för underlåtenhet att hörsamma dylikt påbud, se vid 10: 15.

Dessa myndighetens befogenheter gälla även om sammankomsten är av enskild natur, så snart den ej kan hänföras till »enskild husandakt». Och dit är, i överensstämmelse med det ovan (s. 60) omförmälda stadgandet i 1726 års konventikelplakat, allenast att hänföra sådana andaktsövningar i privata hus, uti vilka blott familjens medlemmar, anhöriga eller tjänstefolk deltaga, därvid dock under »anhöriga» få anses inbegripna ej blott befryndade personer, utan även familjens tillfälliga gäster.¹ Detta är det enda fall, då enligt svensk lag myndighets kontroll över församlingsrätten kan utsträckas till rent enskilda sammankomster.

Om vid sammankomst av nu nämnda slag någon person, som ej är präst eller har rättighet att predika, uppträder såsom lärare med andliga föredrag², som anses leda till söndring i kyrkligt hänseende eller förakt för den allmänna gudstjänsten eller eljes undergrävande av religionens helgd, då kan han visserligen ej därför straffas; men kyrkorådet äger förbjuda honom att i sådan egenskap vidare uppträda inom den ifrågavarande församlingen. Och överträder han ett sådant förbud, drabbas han enligt nämnda K. F. av böter från 50 till 300 kronor.

¹ Personkretsens omfattning är alltså vidsträcktare än den, som kan anses ligga i beteckningen »husfolk»; jfr ENGSTRÖMER: *Vittnesbeviset* s. 158—61.

² Jfr rättsfall 1881 s. 563.

Denna straffbestämmelse utgör liksom sagda K. F. i dess helhet det sista reliktet av 1726 års konventikelpakat. Då detta omsider upphävdes gedom K. F. ^{26/10} 1858, upptogos i denna bestämmelser alldeles likartade med de ovan nämnda; dock att enligt nämnda K. F. dylik sammankomst över huvud icke utan särskilt tillstånd kunde äga rum under tid för allmän gudstjänst inom församlingen. I samband därmed var ock samma straff, som ovan är sagt, stadgat för den som föranstaltade sådan sammankomst å tid, då den ej fick hållas, eller upplät hus därtill å sådan tid. Dessa bestämmelser bortföllö genom 1868 års K. F. och ersattes med de ovan nämnda.

Förevarande K. F., som numera endast sällan tillämpas, har för sin fortsatta tillvaro främst att tacka det förhållandet, att församlingsrätten hos oss icke, såsom i andra nutida kulturstater, gjorts till föremål för en enhetlig legislativ reglering, och att de bestämmelser därom, som i övigt finnas, icke avse sammankomster för andaktsövning; jfr härom vid 10: 15.

* * *

Den framställning, som härovan givits av religionsbrotten enligt svensk rätt, har givit mångfaldiga belägg för den ålderdomlighet och efterblivenhet, som under de senaste århundradena karakteriserat svensk lagstiftning på detta område. Rent legislativt sett spelar Sverige i detta hänseende inom de protestantiska staternas krets i viss mån samma roll som den pyreniska halvöns stater bland de katolska. Historiskt sett har denna företeelse sin naturliga förklaringsgrund däri, att prästerskapet i vårt land längre än i de flesta andra europeiska länder utgjort en politiskt maktäggande korporation. Vad nutiden beträffar, är dock denna ålderdomlighet väsentligen blott skenbar. Här om någonsin gäller det ordet, att »den anda, som står bakom lagarna, är viktigare än lagen själv».

